

EISENHOWER DOKTRİNİNİN DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASINA ETKİLERİ

EFFECTS OF EISENHOWER DOCTRINE ON TURKISH FOREIGN POLICY DURING THE DEMOCRAT PARTY ERA

MİRAY VURMAY GÜZEL*

ÖZ

II. Dünya Savaşı'nın ardından yaşanan siyasi ve ideolojik zemin kaymaları savaş sonunda yeni bir dünya düzeninin oluşmasına neden olmuştur. Tarihe "Soğuk Savaş" olarak geçen bu süreçte dramatik bir şekilde değişen dünya, yüzyılın ilk yarısı biterken Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) tarafından kontrol edilen "iki kutuplu" güç dengesiyle yeniden inşa edilmiştir Dünya değişirken Türkiye de dönüşüm içerisindeydi. Çok partili hayata geçerek önemli bir eşiği atlayan Türkiye'de 1950'de iktidara gelen Demokrat Parti (DP), birçok alanda olduğu gibi dış politikada da farklı bir çizgi benimsemiştir. Batı çizgisindeki dış politika kimliği, DP döneminde ABD ekseninde somutlaşmıştır. ABD'nin Ortadoğu'ya ilgisini arttırdığı bu dönemde Türkiye'ye özel önem atfetmesi Türk dış politikasının bu çizgisini daha da görünür kılmıştır. Truman Doktrini ve Marshall Planı ile başlayan, Eisenhower Doktrini ile doruğa ulaşan ABD eksenli dış politika, dönemin ruhu içerisinde olağan görünse de ilerleyen süreçte Türkiye'yi ekonomi ve güvenlik sarmalında bir girdaba sürüklemiştir. Çalışmada, Ortadoğu'nun kaderini değiştiren Eisenhower Doktrini çerçevesinde DP dış politikası uluslararası ilişkiler teorileri ve tarih pratikleri ile disiplinler arası bir yaklaşımla ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, Dış Politika Kimliği, Eisenhower Doktrini, Soğuk Savaş, Türk-Amerikan İlişkileri

ABSTRACT

The political and ideological shifts caused a new world order at the end of the World War II. When the first half of the 20th century ended, the world was reshaped under the bipolar power balance controlled by the United States of America(USA) and the Union of Soviet Socialist Republics(USSR), the era which is called as "the Cold War". While the global system was changing, Turkey was in a political and social transition, too. In Turkey, the Democrat Party (DP), which came into power with 1950 elections which constitutes a critical milestone for multi-party system, followed a different path in foreign policy as in many other fields. The foreign policy, as an abstract concept on the Western world side, became more concrete on the USA side. As the interest to the Middle East given by the USA increased, so the importance of Turkey in this manner, the foreign policy followed by Turkey sat on more solid base. However, the USA sided foreign policy that started with the Truman Doctrine and the Marshall Plan and reached to the top level with the Eisenhower Doctrine resulted in economical and security issues for Turkey, even though it seemed A reasonable policy to follow in that context. In this work, in the framework of Eisenhower Doctrine, the foreign policy in the era of DP is discussed in scope of "identity-security-economy" titles, handling with international relations theories and historical practises.

Keywords: Eisenhower Doctrine, Foreign Policy Identity, The Cold War, The Democrat Party, Turkish-American Relations

* Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, mirayvurmay@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6905-3221.

Extended Abstract

The first half of the twentieth century witnessed the formation of a destructive and reconstructing balance of powers both in terms of state structures and the international system, with two major world wars. After the Second World War, the global competition between the USA and the USSR increased thus the world was divided into two poles. This period, called the Cold War, forced the states to make radical changes in their domestic and foreign policies. In the process of this global change and/or transformation, Turkey also underwent a structural change and has switched from a one-party system to a multi-party system. It can be claimed that this change also brought a switch of power in Turkey and the DP came to power in 1950. With the DP government, the foreign policy identity on the Western line was completely in the orbit of the USA/Western Bloc within the bipolar Cold War system.

The 1950s, when the Cold War competition increasingly focused on the Middle East, was both a challenging and transformative period for Turkish Foreign Policy. USA, which emerged strongly on the world stage in a process where England and France lost their influence and even their reputation in the region, gave special importance to the Middle East in order to fill this power gap. Positioning itself in the Western Bloc, the DP government also started to take steps to strengthen the foreign policy ground in the US/Western line in the same period. The overlapping interests of the USA and Turkey in the Middle East were directly and strongly reflected in bilateral relations. US-Turkey relations began to intensify with the Truman Doctrine and the Marshall Plan. Relations reached a peak with the Eisenhower Doctrine. Turkish-American relations, which followed a fluctuating course during that period were the main factors affecting Turkey's domestic and foreign policy, security and, in particular, its economic policies throughout the Cold War.

This study is based on a classic historical phenomenon -the Cold War/US-Turkey Relations-.In the study, a fairly wide literature and archival research has been conducted. It is aimed to evaluate the obtained findings with theories of international relations and historical practices. The theoretical framework of the study is based on the foreign policy identity. In this context, theories of international relations are applied and the intellectual foundations and discourses of Constructivist Theory are used. At this point, it should be noted that the study is not in an effort to observe the theory-practical balance. The research focuses on political history analysis based on archival documents and primary secondary sources. In addition international relations theories are used as supporters.

The main focus of the study is the Eisenhower Doctrine of the USA (1957). Of course, this choice of event/case is not a coincidence. As a matter of fact, the Eisenhower Doctrine can be described as the first major step of the US's strategy to establish dominance in the Middle East, which is still valid in present. Turkey regarded this doctrine as an opportunity to make the Western line more obvious and to consolidate the economic and security line, as with the Truman Doctrine and the Marshall Plan.

With this policy, Turkey moved closer to the Western Bloc, which was considered as a shield against the Soviet threat. At the same time, it had to get closer to the Middle East, which would create new problem(s). Although this path provided a certain advantage to Turkey, it also led it to become a part to the Middle East-centered bilateral and multiple crises of the Cold War. In other words, Turkey was protected from the USSR threat in the sense of hot/shooting war with the alliance it established with the USA, on the other hand, Turkey was surrounded by other regional threats. In this context, it is observed that Turkish foreign policy lost the balance of national interest in search of economic and military security in this period. The effects of this emerging situation on the Turkish foreign policy identity is tried to be put forward chronologically with primary and secondary sources.

As a result of the findings and the multidisciplinary analysis, the following these followings might be concluded:

- Turkey was one of the most affected countries by the US-USSR competition since the 1950s, when the Cold War was heating up in the Middle East.
- During the DP period, Turkey's military/security and economic needs came to the fore in the formation of a foreign policy identity that might be described as "pro-Western".
- The foreign policy identity carried out within the framework of US doctrines, assistance, bilateral agreements and relations with NATO, when taken in the context of Constructive Theory, revealed an identity that was articulated on a single axis and aimed to maximize national interests.

-NATO membership, military bases established in Turkey along with bilateral military and commercial agreements opened the issue of Turkey's economic, military and political independence up for discussion.
 -In this process, the United States provided some of the assistance it has promised to Turkey, while it implemented a significant part of it in the name of protecting its own interests, not Turkey's.
 -The dynamics of the Cold War period, which was an extremely fragile process, provided Turkey with the necessary benefit in the foreign policy identity that it followed in a limited amount.

Giriş

Uluslararası sistem, genel bir ifade ile devlet, devlet dışı aktörler ve uluslararası örgütlerin birbirleri ile kurdukları ikili ve/veya çoklu ilişkiler ağı olarak nitelendirilebilir. Söz konusu aktörlerin birbirleriyle olan ilişkilerini açıklamakta kullanılan temel kavramlar ise dış politika ve uluslararası politikadır. Uluslararası politika, uluslararası ilişkilerin temel aktörü olarak kabul edilen devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerini anlatmak için kullanılmaktadır. Dış politika ise bir devletin, bir diğer devlete ve/veya devletlere karşı izlediği politik uygulamalardır.¹ Dış politika belirlenirken her ülkenin kendi iç dinamiklerine ek olarak uluslararası aktörler, diğer devletlerin dış siyaset hesapları, vizyonları ve kimlikleri de denkleme dâhil olur. Bu noktadan hareketle ülkelerin vizyon ve kimlik tanımlamalarında gerçekleşen değişimler ve dönüşümler önce bölgesel sonra da ülkenin etkinliğine bağlı olarak küresel sistem ile dereceli/göreceli bir biçimde etkileşime girer.²

Geleneksel dış politika analizleri devleti, amaç odaklı, pragmatist aktörler olarak görmektedir.³ Dış politika ve kimlik kavramları arasında bağlantı kuran ve çalışmada yararlanılacak olan İnşacı (Konstruktivist)⁴ teori, devletleri sosyal aktörler olarak görmeyi tercih eder. İnşacı Teori'ye göre devletlerin ulusal çıkarları sabit değildir. Ulusal çıkarlar, devlet ve devletin politik kimliğinden etkilenen değişime, dönüşüme açık bir yapıdadır. Ulusal kimliğin kendisi de sabit değildir ve hem iç hem de dış konjonktürden etkilenmekte ve değişmektedir.⁵ Bu çerçevede devletlerin uluslararası sistemdeki davranışlarını, dış politika kararlarını anlayabilmek için sadece ulusal çıkarlara bakmak yetmeyecek; aynı zamanda devlet kimliğine de odaklanmak gerekecektir.⁶

Uluslararası sistem ise söz konusu iletişim süreçlerinde, ilişki ağları çerçevesinde şekillenmektedir. Burada önemli nokta, devletlerin kimliklerinin iletişim süreçlerinde geliştirilen ve dönüştürülen bir niteliğe sahip olmasıdır.⁷ İnşacı Teori'nin önemli isimlerinden Wendt'e göre uluslararası ilişkiler ve uluslararası sistem sabit bir yapı değil, aksine son derece değişken sosyal bir kurgudur.⁸ Devletler, oluşan bu sistemde, çıkarları doğrultusunda kimliklerini korur ya da revize ederler. Bu kimlikler devletlerin iç ve dış politikalarındaki karar alma süreçlerini; yaptıkları ya da yap(a)madıkları hamleleri etkilemektedir. Bu minvalde devletlerin içsel ve dışsal faktörler çerçevesinde şekillendirdikleri dış politika kimlikleri güvenlik, ekonomik refah ve toplumsal dinamikler (din, mezhep, etnisite, ideoloji vb.) kavramlarını içeren ulusal çıkar algısı devletlerin iletişim süreçleriyle oluşturulur ve değiştirilebilir.⁹ İnşa süreci ise başlı başına çok yönlü siyasi bir bütünü ifade eder. Bu çerçevede bir siyasi sürecin ürünü olan ulusal kimlikler devlet pratiklerini kuran ortak anlamları belirleyen otorite anlamına geldiğinden ulusal kimliği şekillendiren toplumsal güçler bu kimlik üzerinde de etkilidirler.¹⁰

¹ James E. Dougherty, Robert L. Pfaltzgraff, *Contending Theories of International Relations; A Comprehensive Survey*, New York: Harper Collins Press, 1990, 22.

² Uluslararası ilişkilerin temel kavramları ve genel uluslararası ilişkiler teorilerine ilişkin geniş bilgi için bkz. Atilla Eralp, *Devlet ve Ötesi- Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, Ankara: İletişim Yayınları, 2003; Martin Griffith, Terry O'Callaghan, Steven C. Roach, *Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, Çev. Cesran, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2008.

³ Yossi Shain, Aharon Barth, "Diasporas and International Relations Theory", *International Organization*, 57/3, (2003), 451. doi.org/10.1017/S0020818303573015. Erişim 12.04.2021.

⁴ İnşacı Teori: Uluslararası ilişkilerde devletlerin davranışlarını etkileyen etmenlerin yalnızca anarşi ve güç olmadığını, diğer değişkenlerin de devlet tutumlarını etkilemede önemli bir rol oynadığını savunan bir kuramsal yaklaşımdır. İnşacı Teori, kimlik kavramını temel alır; kimlik ve ulusal çıkar arasındaki ilişkiyi incelemekte ve güvenlik tehdidi, ekonomi ve devlet kimliğinin dış politikayı nasıl etkilediği sorusuna cevap aramaktadır. Teori, Alexander Wendt tarafından 1991 yılında ortaya atılmıştır. Haydar Çakmak, *Uluslararası İlişkiler: Giriş Kavram ve Teoriler*, Ankara: Barış Yayınları, 2007, 143.

⁵ Çakmak, *Uluslararası İlişkiler*, 197.

⁶ Shain, Barth, "Diasporas and International Relations", 497.

⁷ Alexander E. Wendt, *Social Theory of International Politics*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999, 71-72.

⁸ Alexander E. Wendt, "Collective Identity Formation and the International State", *American Political Science Review*, 88/2 (1994), 384-396. doi.org/10.2307/2944711, Erişim 12.04.2021.

⁹ Maja Zehfuss, *Constructivism in International Relations: The Politics of Reality*, Cambridge: Cambridge University Press, 2004, 40.

¹⁰ Emanuel Adler, "Seizing the Middle Ground: Constructivism and World Politics", *European Journal of International Relations*, 3/3 (1997), 336. doi.org/10.1177/1354066197003003003, Erişim 15.04.2021.

Çalışmanın kuramsal düzlemi bu çerçevede İnşacı Teori'nin ortaya koyduğu dış politika kimliği üzerinden çizilmiştir. Nitekim Cumhuriyetin ilk yıllarında Mustafa Kemal Atatürk tarafından oluşturulan "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" düsturu üzerinden ilerleyen çok yönlü, barışçıl, komşu devletler ve bölgesel güç dengeleri arasındaki ihtilaflarda taraf olmamayı; kısaca dengeyi gözeten bir dış politika kimliği¹¹, II. Dünya Savaşı'nın oluşturduğu güvenlik tehdidi ile birlikte değişim sinyalleri vermiştir. Savaş sonrasında ise daha önce deneyimlenmemiş, yeni bir yörüngeye giren uluslararası sistem çerçevesinde oluşan siyasal ve ekonomik tehdit algılamalarına karşı pragmatist ve Batı eksenli bir kimliğe bürünmüştür. Başka bir deyişle kurucu ideolojik repertuar, özünde yine yüzü Batı'ya dönük, Batı medeniyetinin parçası olmayı hedefleyen bir çizgide ilerlemiş ancak bu güzergâhta kullanılan yol ve yöntemler büyük oranda farklılaşmıştır. Bu bağlamda Tanzimat döneminden bu yana Batılılaşma ile modernleşmeyi özdeş/türdeş gören bir altyapı üzerine inşa edilen Türk dış politikasının varoluşsal kimliğinde retorik anlamda keskin bir dönüşüm yaşanmasa da dönemin özellikle ekonomi ve güvenlik merkezli tehdit algılamaları ile bezenmiş ruhu Türkiye'yi asimetrik ilişkiler ağına sürüklemiştir. Söz konusu asimetrik ilişkiler Demokrat Parti'yi, dolayısı ile de Türkiye'yi öngörülemez ve son derece zorlayıcı ikilemler içerisinde bırakmıştır.

Çalışmanın ana gövdesinin 1957 Eisenhower Doktrini olarak belirlenmesi ise rastlantısal değildir. Nitekim Türk dış politikasının Batı yörüngesine yerleşmesinin başlangıç noktası olarak 1947 Truman Doktrini kabul ediliyor olsa da, Amerikan dış politikası ile karşılaştırmalı bir süreç analizi izlendiğinde, Türk-Amerikan ilişkilerinin ve doğal olarak Türk dış politikasının en keskin dönüşümünü Eisenhower Doktrini marifetiyle yaşadığı bir vakadır. Zira Amerika Birleşik Devletleri'nin günümüze değin sürecek olan Ortadoğu'da hâkimiyet kurma stratejisinin tescillenip onaylandığı Eisenhower Doktrininin ilanı ile Türkiye kendisini Ortadoğu'nun müzmin sorunlarının tarafı olarak bulmuştur. Türkiye, Sovyet tehdidine karşı bir koruma kalkanı olarak gördüğü Batı Blokuna yaklaştıkça, bir yandan da sistemsel olarak Ortadoğu'ya yaklaşmak zorunda kalmıştır. Bu süreç çoğu zaman Türkiye'yi Soğuk Savaş'ın ikili ve çoklu krizlerinde özne ya da dolaylı özne olmaya sürüklemiştir. Başka bir deyişle Türkiye ABD ile kurduğu müttefiklik ilişkisi ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği tehdidinden sıcak savaş anlamında -görece- korunmuş olsa da uzun yıllar varlığını koruyacak olan bölgesel tehditlerle yüz yüze kalmıştır. Bu bağlamda çalışmaya konu olan dönemde Türk dış politikasının ekonomik ve askeri güvenlik arayışı içerisinde ulusal çıkar dengesini yitirdiği ve bunun Türk dış politikası kimliğine etkileri olay örgüsü çerçevesinde, birincil ve ikincil kaynaklar eşliğinde kronolojik bir okuma ile ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Demokrat Parti Dönemi Genel Siyasi ve Ekonomik Görünüm

20. yüzyılın kaderini I. Dünya Savaşı belirlemiş, II. Dünya Savaşı ise geri dönülemez bir şekilde değiştirmiştir. Milyonlarca insanın hayatını kaybetmesine, dünya haritasının yeniden şekil almasına, eski muktedirlerin yerlerini yenilerine bırakmasına, ekonomik düzenin, güvenlik algılamalarının ve tüm bunların bileşkesi olarak uluslararası sistemin dramatik bir şekilde dönüşmesine neden olan II. Dünya Savaşı, tüm ezberlerin bozulduğu bir dönemin kapılarını aralamıştır. Bu dönemde ABD ve SSCB arasında başlayan küresel hâkimiyet mücadelesi, tarihteki yerini Soğuk Savaş olarak almıştır.

Soğuk Savaş'ın başlaması ile birlikte ise uluslararası sistemde oluşan stratejik, siyasal, ideolojik ve ekonomik bir eksen dünyayı ikiye bölmüş ve bu Batı-Doğu eksenini dikey olarak tam da Türkiye'nin üstünden geçmiştir.¹² Türkiye, hem II. Dünya Savaşı'ndan hem de sonrasında şekillenen yeni dünya düzeninden kaçınılmaz olarak önemli ölçüde etkilenmiştir. Askeri anlamda fiilen katılmadığı halde birçok açıdan savaşın sıkıntılarını yaşayan Türkiye, güvenlik tehdidi nedeni ile artan askeri harcamalar, karaborsa, mal kıtlıkları, salgın hastalıklar vb. nedenlerden ötürü ekonomik darboğaza girmiş, en az savaşa giren ülkeler kadar yorulmuş ve yıpranmıştır. Türkiye, devlet-sistem-kimlik-ideoloji kavramlarının sil baştan yapılandırıldığı böylesine kaotik sayılabilecek bir ortamda 21 Temmuz 1946'da ilk çok partili seçimini yaparak hem siyasi hem iktisadi bakımdan yepyeni bir sürece girmiştir. Siyasi bakımdan 1946 yılı çok partili parlamenter rejime geçişin başlangıç tarihini temsil etmekteyken; iktisadi bakımdan 1946 yılına dönüm noktası niteliğini kazandıran özellik, 16 yıldır kesintisiz olarak izlenen korumacı, dış dengeye dayalı ve içe dönük iktisat politikalarının adım adım gevşetildiği, ithalatın

¹¹ Mustafa Kemal Atatürk dönemi Türk dış politikası ilkeleri ve izlenen diplomasi konusunda ayrıntılı bilgi için bkz: Aptülâhat Akşin, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.

¹² Baskın Oran, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, 27.

serbestleştirilerek büyük ölçüde artırıldığı, dış açıkların kronikleşmeye başladığı, dolayısıyla dış yardım, kredi ve yabancı sermaye yatırımlarıyla ayakta duran bir ekonomik yapının yerleşmeye başlamış olmasıdır.¹³

21 Temmuz 1946'da Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidar olmasıyla sonuçlanan ilk çok partili seçimden 4 yıl sonra, 14 Mayıs 1950'de yeni bir seçim yapılmış ve DP seçimden zaferle çıkmıştır. Eric Jan Zürcher'e göre tarihçiler arasında, DP'nin seçim zaferinin, modern Türk siyasal tarihinde bir dönüm noktası oluşturduğuna dair yaygın bir mutabakat vardır.¹⁴ Nitekim Türkiye'de, 10 yıl sürecek olan DP iktidarı ile ekonomiden, toplumsal hayata; dış politikadan iç ve dış güvenlik meselelerine kadar uzanan, bir devletin temel niteliklerini omuzlayan alanlarda etkileri günümüze kadar uzanacak olan bir süreç başlamıştır. Bu alanlardan en çok ön plana çıkanlardan biri hiç kuşku yok ki ekonomidir. DP iktidarı ile birlikte ekonomik düzen ve maliye sisteminde kullanılan araçlar farklı bir seyir izlemiştir ancak bu değişimin temelleri CHP'nin son iktidar döneminde attığı adımlar olmuştur. İktisat tarihçileri arasındaki genel kanağe göre savaş yıllarında CHP hükümetinin ordunun masraflarını karşılamakta zorlanması ile dış yardıma ihtiyaç duyulmuş ve bu yardım da ABD tarafından sağlanmaya başlanmıştır. 23 Şubat 1945'te imzalanan anlaşma gereğince, ABD Ekim 1946'da Türkiye'ye 23 milyon dolarlık kredi açarak yardımda bulunmuştur. Dönemin ABD başkanı Harry S. Truman 12 Mart 1947 tarihli Amerikan Kongresinde -daha sonra Truman Doktrini adını alacak olan- mesajını okumuştur. Yine Truman Doktrini'nin amaçlarına ulaşması için 5 Haziran 1947 tarihli "Marshall Planı" ortaya konulmuştur. Marshall Planı'na uygun olarak hazırlanan, Türkiye ve Yunanistan'a 400 milyon dolarlık (100 milyon dolar Türkiye için) yardım verilmesini öngören "yardım kanunu" kongrede kabul edilmiş ve 22 Mayıs 1947'de onaylanarak yürürlüğe girmiştir.¹⁵ Türkiye'ye yapılacak yardım konusunda ön çalışmaları yapmak üzere, 23 Mayıs 1947'de, bir araştırma heyeti Türkiye'ye gelmiştir. Heyet silah altındaki askerlerin azaltılması ve silahların modernleştirilmesi gerektiğini öngören bir rapor hazırlamıştır. Söz konusu rapor doğrultusunda Türkiye'ye yapılacak yardımları içeren antlaşma 12 Temmuz 1947'de Ankara'da imzalanmıştır. DP iktidara geldiğinde söz konusu "yeni yönelimi" devam ettirmiş hatta 10 yıllık iktidarı süresince adım adım arttırmıştır.

DP'nin parti programına bakıldığında ise devletçiliğe yer verilmekle beraber, bu anlayışın daha ılımlı uygulanacağını işaretleri görülmekteydi. 1949 tarihli DP Parti Programı'nda yer alan "...Memlekette iş hacmini daraltan, hayatı pahalılaştıran tekel fabrikalarının elverişli şartlarla hususi teşebbüs ve sermayeye devredilmesi, devlet girişiminin olabildiğince daraltılması, devletin ekonomik alanda koruyucu ve denetleyici olarak görev alması ve ana sanayiye yönelik girişimler dışında "iş serbest ve normal kaidelere bırakmak" ¹⁶ ifadeleri DP'nin ekonomi politikalarında değişime gideceğinin habercisi niteliğinde olmuştur.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin dünyanın en büyük gücü olarak ortaya çıkması, küresel dengenin daha açık bir siyasi düzen ve daha liberal bir ekonomi modeli lehine değişmesine yol açmıştır.¹⁷ ABD bu süreçte az gelişmiş/gelişmekte olan ülkelerin -ki Türkiye de bu ülkelerden biriydi- önce tarım sektörünü modernleştirmesini yani tarımda makineleşmeyi; daha sonra tarım ürünleri ihracatına öncelik tanıyarak, kalkınabileceklerini savunan bir görüş benimsemiştir. Gerek uluslararası konjonktürün bu seyri gerekse DP'nin siyasal tabanının ağırlıklı olarak köylüye ve kırsal bölgeye dayalı olması, ABD'nin önerdiği tarım sektörü öncülüğünde kalkınma politikasını izlemeyi gerekli kılmıştır.¹⁸

Bu kalkınma stratejisi bağlamında ABD 1947'den başlayarak Marshall Planı ile birlikte Türkiye'ye borç vermeye başlamış ve DP döneminde artarak devam eden kredilerle tarım kesiminde olağanüstü hızlı bir makineleşme süreci yaşanmıştır. Örneğin, 1948-1952 yılları arasındaki toplam traktör sayısı 1750'den 30.000'e yükselmiştir. 1948'de 14,5 milyon hektar olan ekili alan, 1956 yılına gelindiğinde 22,5 milyon hektara ulaştırmıştır. Bu duruma çok iyi giden hava koşulları da eklenince DP yönetiminin ilk üç yılında tarım ürünleri bollamış, çiftçinin geliri artmıştır. Tarımsal ekonomideki bu hızlı yükseliş ekonomik büyümeyi de peşinden getirmiş ve Türkiye ekonomisi bu süreçte %11-13 oranında büyümüştür.¹⁹

¹³ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009*, Ankara: İmge Kitabevi, 2011, 94.

¹⁴ Eric Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000, 321.

¹⁵ Steven Hook, John Spanier, *Amerikan Dış Politikası*, Çev. Özge Tanırlı, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2014, 234.

¹⁶ *Demokrat Parti Tüzük ve Programı*, Ankara: Doğu Matbaası, 1949, 63.

¹⁷ Roger Owen, Şevket Pamuk, *20. Yüzyılda Ortadoğu Ekonomileri Tarihi*, İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2015, 142-143

¹⁸ Suat Oktar, Arzu Varlı, "Türkiye'de 1950-54 Döneminde Demokrat Parti'nin Tarım Politikası", *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi* (2010) 28/1, 9. Erişim 13.04.2021.

¹⁹ Zürcher, *Modernleşen*, 326.

DP iktidarının ilk üç yılında tarımsal büyümede yaşanan sıçrayışın genel ekonomik göstergelere olumlu yansımaları takvimler 1954 yılını gösterdiğinde ise son bulmuştur. Tarımsal alanların genişletilmesiyle sağlanan bu izafi canlanma, hava durumunun tarımsal üretimi etkileyecek kadar olumsuz gitmeye başlaması ve 1954 yılının kötü hasadı ile birlikte eski ivmesini kaybetmiştir. Buna bağlı olarak ekonomik büyüme yüzde 13'lerden yüzde 4'lere kadar düşmüştür. Ticaret açığının 1955'te 1950 düzeyinin sekiz katına çıkmasına rağmen, hükümet ithalat ve yatırım hızını sürdürerek, mali yardım almak ve kolay borçlanma koşulları sağlamak için Türkiye'nin Soğuk Savaş döneminde stratejik konumunu sonuna kadar kullanmış ve dış borçlar her geçen yıl katlanarak büyümüştür.²⁰

1958'e gelindiğinde ise Türkiye aldığı dış borçları ödeyemez duruma gelmiştir. Ekonomik verilerdeki bu kötüye gidiş nedeniyle DP hükümeti, ABD'nin de ısrarları ile IMF'nin isteklerine boyun eğmek zorunda kalmış ve büyük bir devalüasyon yapmıştır. Türk Lirası'nın değeri Amerikan Doları karşısında hızla düşmüş ve bu devalüasyonun karşılığında Türkiye'ye bir kısmını ABD, bir kısmını Avrupa ülkeleri ve bir kısmını da IMF'nin karşıladığı 350 milyon dolarlık yeni bir paket borç verilmiştir.²¹

Genel bir değerlendirme yapıldığında DP iktidarının ilk yıllarında göreceli olarak ulaşılan ekonomik büyüme rakamlarının, ikinci 5 yıllık dönemde düşüşe geçtiği ve bunun üzerine DP'nin mali yardım almak ve kolay borçlanma koşulları sağlamak için çareyi ABD'de aradığı görülmektedir. Türkiye bu süreçte ABD'nin kapısını her çaldığında dış borçlarına bir yenisini daha eklemiştir. Ne var ki alınan ABD yardımları dış borçların kapatılması şöyle dursun, gelir-gider dengesinde açılan makası daraltmaya bile yetmemiştir. Her ABD yardımı ardından Türk Lirası dolar karşısında erimeye devam etmiş ve ekonomik göstergeler giderek daha büyük ve sert düşümlere sahne olmuştur.

DP'nin ekonomi politikalarının en çok eleştirilen noktalarından biri de plansızlık olagelmıştır. Türkiye'nin önde gelen iktisat tarihçilerinden Prof. Dr. Haluk Cillov'a göre DP döneminde "totaliter rejimlere ait bir idare şekli" olduğu ileri sürülerek herhangi bir ekonomik plan kullanılmamış; sonuç olarak da plansız fakat süratli bir kalkınmanın tahakkukuna çalışılmıştır.²² Söz konusu plansız ekonomi modelinin başarı ve başarısızlığı da haliyle konjonktüre göre dalgalı bir seyir izlemiştir. Roger Owen ve Şevket Pamuk'a göre DP kısa vadeli, genişleyici politikalarla iktisadi büyümeyi sürdürmeye çalışarak 20. yüzyıl Türkiye'sinde popülist hükümetlerin ilk örneğini oluşturmuştur.²³

DP döneminde son derece dalgalı bir seyir izleyen ekonomi, Soğuk Savaş'ın özellikle Ortadoğu bölgesinde yoğunlaşmaya başladığı 1955 sonrasında DP'nin dış politikadaki kararlarında da itici güç haline gelmiştir. Zira ekonomi ve dış politika arasındaki ince çizgi çoğu zaman belli belirsiz bir hal almış; ekonomik anlamda neredeyse tamamen ABD yardımlarına bağlı duruma gelen Türkiye'nin dış politikasının kimliksel anlamda kabuk değiştirdiği bu süreçle karşı karşıya kalınmıştır.

Demokrat Parti Döneminde Türk Dış Politikasının Temel Dinamikleri

ABD ve SSCB Soğuk Savaş ile birlikte geri kalmış ve gelişmekte olan ülkeler ile bağımsızlıklarını yeni kazanmakta olan ülkeleri kendi saflarına çekebilmek için kıyasıya bir rekabet içerisine girmişlerdi. ABD'ye göre bu rekabet ortamında öne geçebilmenin başat koşulu SSCB'nin etki alanını daraltmak ve "çevrelemek"²⁴ idi. Bu bakımdan SSCB'ye komşu olan Türkiye'nin, ABD açısından özel bir önemi vardı.²⁵ Türkiye ise aynı dönem içerisinde her zamankinden daha net bir tavırla kendisini bir Avrupa/Batı Devleti olarak görmeyi hedeflemiştir. Bu ana hedefe

²⁰ Zürcher, *Modernleşen*, 332.

²¹ Oya Köymen, *Sermaye Birikirken*, İstanbul: Yordam Kitap, 2007, 106.

²² Haluk Cillov, *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1972, 149.

²³ Owen, Pamuk, *20. Yüzyılda*, 149.

²⁴ *Çevreleme/Kuşatma Politikası (Containment Policy)*: ABD'nin Soğuk Savaş döneminde SSCB'nin nüfuz alanını daraltmak için 1947-1991 yılları arasında izlediği askeri, ekonomik ve diplomatik unsurların iç içe geçtiği bir stratejik davranışlar bütünüdür. Literatürde kimi zaman "politika" kimi zaman "doktrin" olarak adlandırılan Çevreleme Politikası temel olarak, dönemin önde gelen ABD'li diplomatlarından, tarihçi George F. Kennan tarafından 1946 yılında görev yaptığı Moskova'dan Washington'a gönderdiği "Uzun Telegraf (Long Telegram)" adlı mesaj ve söz konusu mesajın genişletilmiş versiyonu olan ve 1947 yılında yine Kennan tarafından kaleme alınan ancak "Bay X" mahlası ile Foreign Affairs Dergisi'nde yayınlanan "Sovyet Tutumunun Kaynakları (The Sources of Soviet Conduct)" başlıklı makaleye dayanmaktadır. Konu hakkında daha geniş bilgi için bkz. *US Department of State Records*, (Record Group 59), "George Kennan's 'Long Telegram'," February 22, 1946, Central Decimal File, 1945-1949, 861.00/2-2246; *Foreign Relations Of The United States* (Bundan sonraki dipnotlarda sadece FRUS olarak anılacaktır.) *FRUS*, 1946, Eastern Europe; The Soviet Union, Volume VI, 696-709.

²⁵ Zakaria Fareed, *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role*, Princeton: Princeton University Press, 1998, .37.

ek olarak SSCB'nin 19 Mart 1945'de Türkiye'ye bir nota vererek geçerlilik süresi 7 Kasım 1945'de bitecek olan 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nı yenilemeyeceğini bildirmesi ve ardından gelen boğazlara ilişkin hak ve toprak talepleri nedeni ile Türkiye toprak bütünlüğüne ve ulusal güvenliğine tehdit olarak algıladığı SSCB'ye karşı güvenliğini sağlama çabası içerisine girmiştir.²⁶ Bu güvenlik endişesi yeni oluşmuş değildir. I. Dünya Savaşı'ndan sonra dış politikaya hâkim olan en önemli meselelerden biri hiç şüphe yok ki, Avrupa'yı olduğu kadar Türkiye'yi de tehdit eden Sovyet emperyalizmine karşı duyulan güvenlik endişesidir.²⁷

DP, 1950 yılında iktidara geldiğinde SSCB'den algılanan bu tehdit ve Batılılaşma hedefi çerçevesinde bir dış politika kimliği oluşturmuş ve iktidarı süresince bu çizgiyi koruma gayesinde olmuştur. DP'nin iktidarda bulunduğu 10 yıl içerisinde izlediği dış politika genel anlamda konjonktürel dalgalanmalara ve güç dengelerine dayanan bir seyir izlemiştir. Dünyanın birçok açıdan yeniden dizayn edildiği bu süreçte Türk dış politikası ekonomik ve askeri güvenlik, uluslararası iş birliği gibi kavramlar üzerine inşa edilmeye çalışılmış; dünyada yaşanan bloklaşma, silahlanma yarışı, içerideki siyasi ve ekonomik sıkıntılar DP'nin genel anlamda Batı; özel anlamda ABD çizgisine sıkı sıkıya bağlanmasına neden olmuştur.

Değindiği üzere "iki kutuplu güç sistemi" dünyayı "Doğu" ve "Batı" olarak ikiye ayırmıştır. Bu ayırım coğrafi bir tanımlamadan çok ideolojik bir sınıflandırma olarak ele alınmıştır. Süreç içinde dünya ülkeleri ABD'nin güdümündeki Batı Bloku ve SSCB'nin güdümündeki Doğu Bloku arasındaki güç mücadelesi minvalinde örgütlenmiş ve izlenen dış politikalar bu çerçevede çizilmiştir. Türkiye'nin de dâhil olduğu Batı Bloku, 1949 yılında kurulan, kısa adı NATO olan Kuzey Atlantik İttifakı bağlamında karar alma süreçleri izlemiştir. Türkiye'nin 1952'de NATO'ya üye olması ile DP dönemi Türk dış politikasının ana yörüngesi de bu çerçevede belirlenmiş ve dış politika kimliği ileriki bölümlerde ortaya konulacak olaylar örgüsü ile kavramsal yapıya kavuşmuştur.

NATO'nun kurulduğu sırada Türkiye, genel anlamda ekonomik yardımlar ve güvenlik tehdidinde ilişkin önlemler içeren 1947 tarihli Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde hali hazırda ABD'nin desteğini sağlamıştı. Türkiye, NATO'nun kuruluş safhasında bu ittifaka dâhil olmak amacıyla girişimde bulunmuş ancak bu girişim özellikle Avrupalı üyelerin siyasi, ekonomik ve kültürel itirazları ile karşılaşmıştır. Çok yönlü tehdit algılamaları karşısında kendisini garantiye alma refleksi ile DP, özellikle ekonomi politikaları açısından ABD'ye daha yakın bir yönelim sergilemiş ve böylece Türkiye'nin Batıya bağlanma çizgisine, daha belirli ve zorunlu bir istikamet vermiştir.²⁸ Algılanan yüksek düzeydeki güvenlik tehdidinde bağlı askeri harcamalar ve dolayısı ile ekonomide yaşanan sıkıntıların giderilmesi gayesi ile Türkiye'nin NATO şemsiyesi altına girmesini elzem gören DP, bu sırada patlak veren Kore Savaşı'nı büyük bir fırsat olarak görmüş ve 1950 yılında Kore'ye asker göndermiştir. DP, iktidara gelmesinden sadece 1 ay sonra başlayan Kore Savaşı'na asker göndererek siyasi, diplomatik ve ideolojik açıdan vizyonunu yansıtan önemli bir adım atmış ve bu adım Türkiye'nin Batı güvenlik yapılanmasında hızlandırıcı bir rol oynamıştır.²⁹

Türkiye, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra ilk kez bir silahlı mücadeleye Kore Savaşı ile dâhil olurken, Amerika'dan sonra Kore'ye asker gönderen ilk devlet olma özelliği ile de öne çıkmıştır. Bu süreçte başta Amerikan basını olmak üzere genel anlamda Batı basınında Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesi ve Türk Ordusu'nun savaştaki konumu ile ilgili övgü dolu yayınlar yapılmıştır.³⁰ Bu çerçevede Kore Savaşı, ABD'nin Türkiye algısında köklü bir değişime neden olmuştur. Diğer yandan Kore Savaşı bölgesel savaşların hiç de ihtimal dışı olmadığını göstermiş ve NATO ülkelerinin, özellikle de ABD'nin SSCB karşısında daha etkili tedbirler almaya yönelmesine sebep olmuştur. Sonuçta SSCB'ye karşı set çekme ve çıkabilecek muhtemel bir savaşta askeri üslere ihtiyaç duyulması sebebiyle, iki blok arasında sınır devleti konumunda olan Türkiye'nin stratejik önemi Batı'nın özellikle de ABD'nin gözünde artmış ve Türkiye 1952 yılında NATO'ya alınmıştır.³¹ Türkiye'nin NATO'ya alınmasında jeopolitik önemi birinci derecede etkili olmuştur. Türkiye açısından ise NATO'ya girme fikri II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan Batı'ya eklenme çabalarının bir sonucu olarak yorumlanabilir. Diğer yandan NATO'ya girmekle ülkenin ekonomik kalkınması ve silahlı kuvvetlerinin modernizasyonu için gerekli kaynakların dış

²⁶ Mehmet Gönübol, Haluk Ülman, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1996. 191.

²⁷ Sedef Bulut, "Sovyet Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışları: I. ve II. Menderes Hükümetlerinin (1950-1954) NATO Üyeliği ve Balkan Politikası", *Atatürk Yolu Dergisi*, 11/41, (2008), 38, doi.org/10.1501/Tite_0000000258, Erişim 17.04.2021.

²⁸ Hüseyin Bağcı, *Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası*, Ankara: İmge Kitabevi, 1990, 67.

²⁹ Füsün Türkmen, *Kırılğan İttifaktan Model Ortaklığa Türkiye ABD İlişkileri*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2012, 73.

³⁰ Konuya ilişkin ayrıntılı bir okuma için bkz. Sedef Bulut, "38. Enlemden Güç Mücadelesi: Kore Savaşı ve Türkiye'deki Tezahürleri", *Mavi Atlas*, 6/1 (2018), 185-204, doi.org/10.18795/gumusmaviatlas.413245, Erişim 17.04.2021.

³¹ Haluk Ülman, "NATO ve Türkiye", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 21/4 (1967), 143-150; Yusuf Sarıay, *Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve NATO'ya Girişi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1988, 70-99.

yardım yoluyla Batı'dan sağlanabileceği düşüncesi bu süreçte etkili ve yönlendirici olmuştur. Türkiye'nin NATO'ya girişindeki bir diğer belirleyici faktör de değinildiği üzere DP iktidarının SSCB'yi hem toprak bütünlüğü hem de ideolojik açıdan güvenlik tehdidi olarak görmesi olmuştur. Böylece Türk dış politikasında Sovyet tehdidine karşı Batı savunma sistemi içinde güvenliğini sağlama politikası, NATO'ya girmekle göreceli olarak amacına ulaşmış, ABD'nin Türkiye'ye yaptığı ekonomik ve askeri yardımlara düzenli bir işlerlik kazanmıştır.

Türkiye'nin NATO'ya girişi, çalışmaya konu olan DP dönemi dış politika kimliğinin en temel verilerinden biri olarak ele alınmaktadır. Nitekim Türkiye NATO'ya girdikten sonra bütün uluslararası olayları bu ittifakın özellikle de ABD'nin perspektifinden değerlendiren tek yönlü, tek boyutlu bir dış politika izlemeye başlamıştır. DP iktidarı NATO'yu salt bir savunma ittifakı olmaktan çok öte, bir dünya görüşü ve bir dış politika kimliği olarak değerlendirmiştir. Türkiye'nin NATO'ya üyeliği ABD ile askeri, ekonomik ve toplumsal ilişkilerine biçim veren bir çerçeve niteliğini kazanmıştır.³²

NATO üyeliğinin Türk dış politikasına etkilerinden bir diğeri de Türkiye'nin Ortadoğu politikasının hız kazanması olmuştur. Türkiye, Batı savunmasını bölgesel paktlarla güçlendirmek gibi yoğun bir dış politika çabasına girişmiştir. NATO'ya giriş Türkiye'nin dış politikası yanında dünyaya özellikle de Ortadoğu bölgesine yönelik stratejik düşüncelerini de büyük ölçüde etkilemiştir. Türkiye askeri anlamda ABD'nin dünya stratejisinin önemli bir unsuru haline gelerek, toprakları üzerinde bu stratejiye hizmet eden üs ve tesisler kurulmasına müsaade etmiştir.³³

DP iktidarı döneminde izlenen Batı yanlısı dış politika kimliği ile atılan adımlar bölge ülkeleri ile Türkiye arasında zaman zaman gerginliği tırmandırmıştır. Bu bağlamda Türkiye, Ortadoğu'daki gelişmeleri yine Batı perspektifinden ele almış olması sebebiyle başta Mısır ve Suriye olmak üzere SSCB müttefiki olan Ortadoğu ülkeleriyle ikili ve bölgesel krizlerin tarafı olmuştur.³⁴ Bu süreçte 1948'de İsrail'in kurulması ile başlayan İsrail-Arap gerginlikleri, 1955 *Bağdat Paktı*, 1956 *Süveyş Krizi*, 1957 *Türkiye-Suriye Krizi*, 1958 *Irak İhtilali ve 1958 Lübnan ve Ürdün Krizi* gibi Ortadoğu merkezli gelişmelerde Türkiye Batı Bloku içerisinde aldığı politik tavırlar çerçevesinde bir yandan kendisini güvende tutmaya çalışırken bir yandan da söz konusu gerginliklerle ve hatta sonu sıcak çatışmaya varabilecek yeni tehditlerle karşı karşıya kalmıştır. Batı ile müttefiklik ilişkisi kararı almasına bağlı olarak Türkiye, Ortadoğu'ya güvenlik, özellikle de askeri güvenlik penceresinden bakmak suretiyle yaklaşmıştır. Türkiye böylece ABD'nin "Çevreleme Politikası"nın Ortadoğu'daki en önemli uygulayıcılarından biri haline gelmiş ve bu süreçte kurulan bölgesel paktlarda son derece aktif politika izlemiştir. Bu aktif ve hatta pro-aktif politika Türkiye'yi bölgesel anlamda zorlayıcı krizlerin eşiğine getirmiş olmasının yanı sıra paradoksal olarak Türkiye'nin ABD nazarında önemini arttırmış olması hasebiyle de Türk dış politikası açısından ayrıca bir nirengi noktası oluşturmuştur. Soğuk Savaş'ın genel gidişatı çerçevesinde nispeten sınırlı bir rolü olmasına rağmen Türkiye söz konusu dönem boyunca Ortadoğu'da Soğuk Savaş'ın gelişiminde etkin bir rol oynamıştır.³⁵

Eisenhower Doktrinine Giden Süreçte Ortadoğu Ekseninde Türk-Amerikan İlişkileri

Bu noktada, dönemin dış politika kimliğine dair genel bir portre çizilebilir özellikle de çalışmanın ana hattı olan Eisenhower Doktrinine giden süreçte Ortadoğu merkezli olarak ilerleyen Türk-Amerikan ilişkilerini ve Türk dış politikasını resmedebilmek için gelişmeleri detaylandırmak yerinde olacaktır.

Soğuk Savaş döneminin iki keskin ucu arasında çoğu zaman savrulan ve kendisine "güvenli bir liman" arayan tek ülke şüphesiz ki Türkiye'dir. I. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetiminden çıkıp bağımsızlıklarını kazanma gayesinde olan Araplar bu gayelerine I. Dünya Savaşı'ndan sonra değil ama kademeli olarak II. Dünya Savaşı sonrasında ulaşmışlardır. Çoğu İngiltere veya Fransa'nın sömürgesinde/mandasında olan bugünkü isimleri ile Suriye, Irak, Lübnan, Ürdün, Mısır gibi Arap ülkeleri, dünyanın yeniden kurgulandığı bu zorlu süreçte bağımsızlıklarını henüz kazanmış; istikrardan ve devlet kurumsallığından uzak, zayıf yapılar halinde idiler.³⁶ Söz konusu Arap devletlerinin içinde buldukları güvensizlik hissi, dış ilişkilerine özellikle de askeri güvenlik boyutunda direk olarak yansımıştır. Manda yönetimleri ile yaşadıkları deneyimler nedeni ile Batı'ya kavramsal olarak karşı durmakta olan Arap devletleri, Batı'dan gelen her girişimi sömürgecilik anlayışının bir parçası/devamı olarak değerlendirmiştir. Yine bu süreçte Batı'nın girişimleri ile İsrail'in kurulması da Arap

³²Oral Sander, *Türk Amerikan İlişkileri (1947-1964)*, Ankara: İmge Kitabevi, 2016, 122.

³³ Sander, *Türk Amerikan*, s.127.

³⁴ Ömer Osman Umar, *Bağdat Paktı*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2003, 97.

³⁵ Aysegül Sever, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu (1945-1958)*, İstanbul: Boyut Yayınları, 1997, 11.

³⁶ George Lenczowski, *The Middle East In World Affairs*, New York: Cornell University Press, 1980, 335.

ülkelerinin Batı ve dolayısı ile ABD algısını daha somut bir şekilde tehdide çevirmiştir. Sonuç itibari ile de Araplar Batı'ya sırtlarını dönüp SSCB'ye yaklaşma eğiliminde olmuşlardır. Bu noktada Oral Sander'in ABD'li ünlü Ortadoğu tarihçisi ve diplomat J.C. Hurewitz'den ödünç alarak geliştirdiği şu tespit oldukça önemlidir. Sander'e göre hiçbir Arap devleti yakın tarihte Ruslar ile savaşmamış, Rusya'ya toprak kaybetmemiş, Rus işgaline uğramamışken; Türkiye'nin Rusya ile çoğu toprak kaybı ile sonuçlanan savaşlara girmiş; savaş(lar) bitse de Rus baskısını her daim üzerinde hissetmiş olması Türkiye ve Arap ülkelerinin farklı çizgiler benimsemesinin ana zeminini oluşturmuştur. Türkiye'nin İsrail konusunda da Araplar kadar tepkisel davranmaması da ideolojik ayrılığın bir diğer boyutu olmuştur.³⁷ Görüldüğü üzere Soğuk Savaş iklimi içerisinde, Doğu-Batı kutuplaşmasında Türkiye'nin tam ters istikametinde bir algıya sahip olan Arap dünyası haliyle dış politikalarında da Türkiye ile aynı kaygıları paylaşmamıştır. Söz konusu ayrışma, Soğuk Savaş'ın etkisiyle giderek derinleşmiş ve son kertede tarafların dış politikalarının da kimliksel olarak tamamen zıt yönlere evrilmesine neden olmuştur.

DP iktidarı ile birlikte Türk dış politikasının Ortadoğu bağlamındaki girişimleri NATO'ya giriş ile hız kazanmış olmasına karşın, girişimlerin başlangıç noktasını üyeliğe giden süreçte aramak daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Başta İngiltere olmak üzere Türkiye'nin NATO'ya alınmasına sıcak bakmayan Norveç, Danimarka, Hollanda ve Belçika gibi ülkeler mevcuttu. İngiltere'nin itirazının ardındaki en büyük neden ise Ortadoğu'daki çıkarlarıydı. SSCB'nin Ortadoğu üzerindeki emellerini kendisi açısından büyük bir tehdit olarak algılayan İngiltere, Ortadoğu'daki üslerini kaybetmemenin ve (yeniden) daha güçlü bir şekilde bölgeye yerleşmenin yolunu aramaktaydı. Bu politika çerçevesinde İngiltere ancak Ortadoğu savunma sistemine katılması şartı ile Türkiye'nin NATO üyeliğini desteklemeye karar vermiştir.³⁸ Zira İngiltere'nin bölgedeki 100 yıllık çıkarlarını koruması için özellikle Süveyş Kanalı'ndaki üslerin kendi denetiminde kalması elzemdi. Mısır'da sosyalizm nüveleri içeren Arap milliyetçiliğinin giderek yükselmesi İngiltere'nin bölgesel bir güvenlik sistemi kurulması yönündeki stratejisini ön plana çıkarmış ve bu çerçevede Ortadoğu Komutanlığı tasarısı ortaya atılmıştır.³⁹ İngiltere'nin söz konusu tasarısına göre Türkiye ve Yunanistan Avrupa değil direkt olarak Ortadoğu savunma planı içerisinde yer alarak Batı için bir güvenlik seddi oluşturmalıydı. Türkiye ise İngiltere'nin bu tasarısını benimsemiş gibi görünerek NATO yolunda başka pürüzler çıkmasını önlemeye çalışmıştır. Yapılan görüşmeler neticesinde 13 Ekim 1951 tarihinde komutanlığın kurulması için İngiltere, ABD, Fransa ve Türkiye Mısır'a teklifte bulunmuş ancak teklif reddedilmiştir. Türkiye için hiç de şaşırtıcı olmayan bu durum ABD ve özellikle İngiltere için hayal kırıklığına yol açmıştı. İngiltere asırlık çıkarlarını korumanın peşinde iken ABD ise yeni yeni girdiği bölgede İngiltere'nin giderek agresifleşen politikaları nedeni ile baş gösteren bunalımdan son derece rahatsızdı. Ortadoğu Komutanlığı'nın hayata geçmemiş olması, bölgedeki bunalımların artacağı ve Arap ülkelerinin SSCB'ye yöneleceğinden endişe eden ABD'nin nezdinde Türkiye'nin stratejik değerini bir kez daha arttırmış ve NATO üyeliğine giden yol böylece açılmıştır.⁴⁰

NATO'nun güvenlik şemsiyesi altına girdikten sonra Türkiye oldukça aktif bir dış politika ile biri Balkanlarda biri Ortadoğu'da olmak üzere iki bölgesel paktın⁴¹ kuruluşuna öncülük etmiştir. Türk dış politikasının merkez üssünün Ortadoğu'ya doğru kaydığı bu süreçte DP hükümetinin ilk önemli dış politika atağı Başbakan Adnan Menderes ve Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün Ekim 1952'de yaptıkları Londra ziyareti olmuştur. Bu ziyarette Türkiye ideolojik anlamda Batı Bloku'nun, askeri anlamda da NATO'nun Ortadoğu'daki öncüsü ve sözcüsü

³⁷ Konuya ilişkin ayrıntılı okuma için bkz. Sander, *Türk Amerikan*, 116-118; J.C. Hurewitz, "Regional and International Politics in the Middle East", *The United States and The Middle East*, Ed. Georgiana G. Stevens, New Jersey: Prentice-Hall Englewood Cliffs, 1964, 101-102.; J.C. Hurewitz, *Orta Doğu Siyaseti: Askeri Boyutlar*, Çev. Nusret Özçelik, Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Stratejik Etüt Yayınları, 1980.

³⁸ Bulut, "38. Enlemede Güç Mücadelesi: Kore Savaşı ve Türkiye'deki Tezahürleri", 39.

³⁹ Sander, *Türk Amerikan*, 112.

⁴⁰ Ortadoğu Komutanlığı'na ilişkin ileri okuma için bkz. Ömer Kürkçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası 1945-1970*, Ankara: Barış Kitap, 2011, 33-38.; Behçet Kemal Yeşilbursa, *Türkiye ve Ortadoğu Üzerine Notlar*, Ankara: Astana Yayınları, 2018.; Behçet Kemal Yeşilbursa, *Bağdat Paktı: İngiltere ile Amerika'nın Ortadoğu Savunma Politikaları, 1950-1959*, İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2019.

⁴¹ Söz konusu paktlardan biri 1954 Balkan Paktı diğeri de 1955 Bağdat Paktı'dır. Çalışmanın düzlemi Ortadoğu coğrafyası üzerinde ilerlediği için metinde Bağdat Paktı detaylıca incelenmiştir ancak Balkan Paktı ayrı bir derinlikle incelenmesi gereken bir konu olarak ele alınmıştır. Balkan Paktı'na ilişkin ayrıntılı bir okuma için bkz. Sedef Bulut, "Sovyet Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışları: I. ve II. Menderes Hükümetlerinin (1950-1954) NATO Üyeliği ve Balkan Politikası", *Atatürk Yolu Dergisi* 11/41 (2008), 35-61., doi.org/10.1501/Tite_0000000258, Erişim 14.04.2021.; Oral Sander, *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye, 1945-1965*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1969.; Richard J. Crampton, *İkinci Dünya Savaşından Sonra Balkanlar*, Çev. Emel Kurt, İstanbul: Yayınodası Yayıncılık, 2007.; Tunca Özgüşi, "Demokrat Parti'nin Balkan Politikaları Bağlamında Balkan İttifakı ve Projesi", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 22 (2012), 135-163, Erişim 14.04.2021.

olacağını dile getirmiş ve Bağdat Paketi'na giden yolu böylece açmıştır. Türkiye bu doğrultuda ikna çabalarını ilkin Mısır üzerinde yoğunlaştırmış ancak Kahire'den olumlu bir sinyal alamayınca rotasını Bağdat ve Beyrut başta olmak üzere diğer Arap başkentlerine çevirmiştir.⁴²

Londra ziyareti sonrasında Türkiye Ortadoğu savunması hususundaki girişimleri daha aktif bir sürece girmiştir. Girişimlerine Şubat 1953 itibari ile sınır komşusu Irak'tan başlayan Türkiye, yoğun bir diplomatik görüşmeler dönemi başlatmıştır. Bölgede görevli Türk diplomatları buldukları ülkelerde deyim yerindeyse diplomasi zinciri oluştururken bir yandan da İngiltere ve ABD ile kurulacak savunma sisteminin başat gücünün Türkiye olması için müzakerelerini sürdürmüştür. Türkiye, Irak ile görüşmeleri sırasında hem Bağdat'a hem de Washington'a kurulacak savunma örgütünün merkezini Türkiye olması gerektiğini açıkça ifade etmiş böylece Ortadoğu'da liderliğe oynadığını belki de ilk kez bu kadar net bir şekilde ortaya koymuştur.⁴³ Türkiye'nin yoğun diplomasi trafiği ile hızlanan ancak aynı dönem içerisinde İngiltere'nin Mısır nezdindeki "Süveyş Kanalı ve üsler" ısrarının başta Mısır olmak üzere bölge genelinde gerginliklere yol açmış olması ABD'yi daha aktif bir şekilde harekete geçmeye başka bir deyişle diplomatik anlamda "sahaya inmeye" zorlamıştır. Ocak 1953'te yapılan başkanlık seçimleri neticesinde iktidara henüz gelmiş olan ABD'nin 34. başkanı Dwight David Eisenhower⁴⁴ yönetiminin dışişleri bakanı olarak görevlendirilen John Foster Dulles⁴⁵ bölgedeki mevcut durumu tespit edebilmek ve inisiyatifi ele almak için 11-28 Mayıs 1953 tarihleri arasında Ankara'nın da⁴⁶ dâhil olduğu 12 Ortadoğu ve Asya başkentini kapsayan bir dizi ziyarette bulunmuştur.⁴⁷ Amerikan arşiv belgelerine göre Dulles'in Ortadoğu ziyaretlerinin 5 temel odağı vardı: Arap-İsrail ilişkileri, Filistinli mülteciler sorunu, İngiltere-Mısır sorunu, Ortadoğu savunması ve ABD'nin bölge petrolündeki payı.⁴⁸ Bu ziyaretler ile Başkan Eisenhower ve Dışişleri Bakanı Dulles, selefleri Truman ve Acheson'un Mısır merkezli savunma planının başarısızlığının nedenleri ve sonuçlarını tahlil etmek; Ortadoğu'ya dair yeni bir coğrafi ve siyasi planlama yapabilmek için birinci elden gerçek verileri elde etmek istemişlerdir. ABD'nin Soğuk Savaş'taki manevralarının büyük bir çoğunluğunu Ortadoğu'ya kaydıracak olan süreç böylece başlamıştır.

Yoğun temaslar sonrasında ABD'ye dönen Dulles, görüşme ve gözlemlerine ilişkin ayrıntılı bir rapor hazırlayarak 1 Haziran 1953'te Ulusal Güvenlik Konseyi ve Kongre'ye sunum yapmıştır. Dulles ayrıca söz konusu gezi ve rapora ilişkin Amerikan halkını bilgilendirmek üzere bir radyo programına katılmış ve raporun içeriğini aktarmıştır.⁴⁹ Raporda Ortadoğu ülkelerine verilen taahhütlerin sürdürüleceği hatta ilerleyen süreçte söz konusu askeri ve ekonomik yardımların artırılması gerektiğini belirten Dulles, bölgedeki tüm devletleri kapsayacak kolektif bir savunma sistemi kurulmasının mümkün olmadığını, hali hazırda SSCB'yi tehdit olarak algılayan "Kuzey Seddi/Kuşağı" ülkelerini örgütlenmenin daha işlevsel olacağını vurgulamıştır. Raporda üzerinde durulan bir diğer önemli nokta da böyle bir yapılanmanın doğrudan Batı kaynaklı olmaması gerektiğidir. Nitekim Dulles, Ortadoğu turunda bölge ülkelerinin ekserisinin İngiltere ve Fransa'yı sömürgeci mirasın devamı olarak gördüklerini, bu iki ülke ile olan ittifak bağı nedeniyle ABD'ye de kuşku ile baktıklarını gözlemlemiştir. Raporda ayrıca Arap ülkelerinin temel tehdit kaynağının SSCB/komünizm değil İsrail olduğu da yer almıştır. Bu bağlamda kurulacak savunma sisteminin bölgenin kendi iç dinamikleri ile şekillendirilmesi ve önderlik rolünün de bir Ortadoğu ülkesine verilmesi gereğinin altı çizilmiştir. Başka bir deyişle İngiltere'nin Ortadoğu Savunması ile ilgili tezlerinin çöktüğünü düşünen ABD'ye göre ulaşılan bu yeni gerçeklikler doğrultusunda yeni bir yol haritası çizilmeli ve bu harita "Kuzey Seddi/Kuşağı"ndan yani Türkiye, Irak, Suriye ve Pakistan'dan geçmeliydi.⁵⁰

⁴² Sander, *Türk Amerikan*, 125.

⁴³ Türkiye'nin Ortadoğu savunma projesi çerçevesinde Bağdat'ta hem Irak hem de ABD'li siyasiler ve diplomatlar ile yürüttüğü yoğun diplomasiyi ayrıntılı okuması için bkz: Fahir Armaoğlu, *Türk Amerikan İlişkileri 1919-1997*, İstanbul: Kronik Kitap, 2017.

⁴⁴ Metnin geri kalanında sadece *Eisenhower* olarak anılacaktır.

⁴⁵ Metnin geri kalanında sadece *Dulles* olarak anılacaktır.

⁴⁶ 25-27 Mayıs 1953 tarihlerinde Ankara ziyaretini gerçekleştiren Dulles'in, ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından açıklanan resmi programında Ankara bulunmuyordu. Ancak Başbakan Adnan Menderes, Ankara'nın da ziyaret edilmesinin istendiğini gezi heyetine iletmiş ve Türkiye'nin de tura dâhil edilmesini sağlamıştır. Dulles'in Ortadoğu turuna ilişkin ayrıntılı bilgi ve tespitler için bkz: Halil Akman, Suat Zeyrek, "John Foster Dulles'in Ortadoğu Gezisi, Temaslar ve Tepkiler (11-28 Mayıs 1953), Avrasya İncelemeleri Dergisi II/2 (2013), 259-288, Erişim 20.04.2021.

⁴⁷ Dulles'in Ortadoğu ve Güney Asya turunun rotası şu şekilde olmuştur: *Kahire, Kudüs-Tel Aviv, Amman, Şam, Beyrut, Bağdat, Riyad, Yeni Delhi, Karaçi, Ankara, Atina, Trablus*, Kaynak: *FRUS, 1952-1954, The Near And Middle East, Volume IX, Part I, Document No: 110.11 DU/2-2753: Circular Telegram*.

⁴⁸ *FRUS, 1952-1954, The Near And Middle East, Volume IX, Part I, Document No: 110.11 DU/1-2353*.

⁴⁹ Jacob Coleman Hurewitz, *Diplomacy in the Near and Middle East, A Documentary Record (1914-1956) Vol:II*, New Jersey: D. Van Nostrand Company, 1957, 337-342.

⁵⁰ US The Department Of State, *The Department Of State Bulletin*, No:28: Report on The Near and Middle East by Secretary of State John Foster Dulles 1 June 1953, 831-835.

Madalyonun ABD yüzünde bunlar yaşanırken Türkiye ise savunma sistemi çemberinin içerisine Irak dışındaki Arap ülkelerinin alınması taraftarı değildi. Yükselen Arap Milliyetçiliği ve Mısır'ın Batı karşıtı siyaseti Türkiye'yi bölge ülkeleri ile aynı ittifakta müşterek iş birliği yapma konusunda şüpheye düşürmüştür.⁵¹ Nitekim Türkiye'ye göre Araplar da böyle bir oluşuma dâhil olmaya yanaşmıyorlardı. Hatta Dulles'in Ankara ziyaretinde yapılan görüşmeler sırasında Türk tarafı bu görüşünü ABD'ye iletmişti. Lakin Dulles Türkiye'nin bu görüşünü paylaşmıyor, Türkiye'nin çekirdeğini oluşturacağı pakta, diğer Arap ülkelerinin şimdi olmasa bile yakın zamanda katılabileceklerini düşünüyordu.⁵² Araplar konusundaki endişelerinde ve hatta şerhinde ısrarcı olan Türkiye, Dulles'a Amerikan arşiv belgelerinde "Dükkân Açma Teorisi" olarak geçen bir teklifte bulunmuştur. Buna göre Türkiye, ABD, İngiltere ve Fransa'dan oluşan "Dörtlü Dükkân" bir araya gelmeli, daha fazla vakit kaybedilmeden Arapların olmadığı bu savunma paktını kurmalıdır. Söz konusu görüşünü NATO'da da gündeme getiren Türkiye İngiltere'den destek bulmuş ancak ABD, Dulles'in raporunda vurgulanan nedenlerden ötürü böyle bir oluşuma ilkesel olarak karşı olduğunu net bir şekilde belirtmiştir.⁵³

ABD'nin Ortadoğu savunması hakkındaki görüş ve tavrını açıkça ortaya koymasından sonra süreç, Dulles'in Ortadoğu turu sırasında dile getirip 1 Haziran 1953 tarihli raporunda detaylandığı "Kuzey Seddi/Kuşağı" projesi üzerinden ilerlemeye başlamıştır. İngiltere'nin teklifine bir alternatif olarak ortaya konulan bu yeni formüle göre Ortadoğu için esas olan Türkiye, Irak, Suriye ve Pakistan'dan oluşacak güçlü bir savunma hattı kurmaktır. Bu çerçevede 17 Haziran 1953'te ABD ve İngiltere arasında Washington'da yapılan görüşmede ABD ağırlığını tamamen koymuş ve savunma sistemi İngiliz projesi olmaktan tamamen çıkıp ABD yörüngesine girmiştir. Bu çerçevede izlenecek yeni yol haritasına göre Irak, Suriye ve Pakistan ile görüşmeler gerçekleştirilmesine karar verilmiştir.⁵⁴ ABD ve İngiltere arasındaki bu görüşmede alınan prensip kararı doğrultusunda neredeyse tamamen Dulles'in kurguladığı "Kuzey Seddi/Kuşağı" projesi çerçevesinde devam eden süreç, izafi olarak hızlanmıştır. 1954 yılı içerisinde Pakistan'ın sisteme dâhil edilmesi ve Irak'ın da yumuşama sinyalleri vermesi ile ivme kazanan çok taraflı ve hatta çapraz görüşmeler neticesinde Dulles'in teşvikleri ile 2 Nisan 1954'te Türkiye-Pakistan arasında Dostluk ve İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. Zira Türkiye-Pakistan anlaşmasından kısa bir süre önce uzun bir ABD ziyareti gerçekleştiren Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Türkiye'nin böyle bir anlaşmaya istekli olduğunu bildirmişti.⁵⁵

Dulles'in "Kuzey Seddi/Kuşağı" projesi sahada uygulanmaya başlanmış ve süreç tamamen ABD yörüngesine yerleşmişken Washington bir yandan da Soğuk Savaş'ın muhtemel krizlerine hazırlık yapmak, "Hür Dünyayı" daha net çizgilerle domine edebilmek için çalışmalarını yoğunlaştırmıştı. Soğuk Savaş'ın *dibace*⁵⁶ kısmı geçilmiş artık daha agresif bir döneme girilmişti. Bu çerçevede dönemin ABD belgeleri, uluslararası ilişkiler boyutuna ek olarak güvenlik merceği ile de incelendiğinde özellikle ABD Dışişleri Bakanı Dulles'in Foreign Affairs Dergisi'nin Nisan 1954 sayısına yazmış olduğu "*Güvenlik ve Barış Politikası*" başlıklı makalesi dikkat çekmektedir. Makaleye göre Eisenhower yönetimi, nükleer silahlanma yarışının hızlandığı, SSCB'nin başta Ortadoğu olmak üzere stratejik bölgelerde alan kazanmaya başladığı bir süreçte Truman dönemindeki "Çevreleme Politikası"nın devam ettirilmesiyle beraber, politikanın ABD'yi ve hür dünyayı askeri ve ekonomik anlamda Komünizm tehlikesine karşı korumakta yetersiz kalacağını düşünmektedir.⁵⁷ Gelişmelere kronolojik bir geri dönüş ile bakıldığında Dulles'in makalesinde belirttiği hususların ABD yönetimince 1 yıldır uygulanmakta olduğu görülmektedir. Nitekim Başkan Eisenhower göreve gelir gelmez söz konusu strateji değişikliğini ABD'nin ulusal çıkarları için adeta olmaz (*sine qua non*) olarak görmüş ve bir milli güvenlik politikası oluşturmayı en ivedi görevlerinden birisi saymıştır. II. Dünya Savaşı'nın kaderini değiştiren Normandiya Çıkarması'nda Müttefik Kuvvetler'in Başkomutanı ve Soğuk

⁵¹ Hüseyin Bağcı, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, Ankara: METU Press, 2001, 48.

⁵² Sander, *Türk Amerikan*, 179.

⁵³ *FRUS*, 1952-1954, The Near and Middle East, Volume IX, Part 1, Document No: 138, 780.5/6-1053: Telegram.

⁵⁴ ABD ve İngiltere arasındaki görüşmenin tam metni için bkz. *FRUS*, 1952-1954, The Near and Middle East, Volume IX, Part 1, Document No: 140, 780.5/6-1753: Memorandum of Conversation American and British Attitudes on Middle East Defense.

⁵⁵ Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın ABD ziyareti 28 Ocak-27 Şubat 1954 tarihleri arasında gerçekleştirilmiş ve 1 ay gibi uzunca süresiyle diplomasi tarihinde eşine çok rastlanmayan yönüyle de ayrıca dikkat çekmiştir. İki tarafında özel önem attığı ziyarete ilişkin hem Türkiye hem de ABD, tarihe not düşmek adına belgeler, basın kupürleri ve çok sayıda görsel materyalin yer aldığı özel kitaplar basmıştır. Söz konusu kitaplar için bkz: Hayri Bars, "*Türkiye III. Reiscumhuri Sayın Celâl Bayar'ın Birleşik Amerika Devletlerini Ziyaretleri*", 407 Sayılı Donanma Dergisi Eki, İstanbul: Deniz Basımevi, 1954; Birleşik Amerika Haberler Teşkilatı Ankara Merkezi, "*Resmi Ziyaret: Türkiye Cumhuriyeti Celal Bayar'ın Birleşik Amerika'yı Ziyaretinin Hikâyesi Ocak-Mart 1954*", Beyrut: Birleşik Amerika Haberler Teşkilatı Yakınoğu Bölge Servisi Basımevi, Beyrut (Tarih belirtilmemiş).

⁵⁶ Giriş, önsöz.

⁵⁷ John Foster Dulles, "Policy for Security and Peace", *Foreign Affairs*, 32 (1954), 364.

Savaş'ta NATO'nun ilk Başkomutanı olan Eisenhower, kişisel askeri mirasından gelen bir refleksle iktidara geldiğinde ilk iş olarak strateji değişikliği üzerinde yoğun mesai harcamıştır. Çalışmalar neticesinde Amerikan Milli Güvenlik Kurulu (*National Security Council*) tarafından hazırlanan NSC-162/2 sayılı *Milli Güvenlik Kurulu Raporu*⁵⁸ ortaya çıkmış ve 30 Ekim 1953 tarihinde Başkan tarafından onaylanmıştır. Bu rapor, her şeyden önce yeni Amerikan yönetiminin askeri ve ekonomik amaçlarını bağdaştırmayı görev edinmiş bir çalışmadır. NSC-162/2'nin varmak istediği amaç şudur: ABD, içinde bulunduğu uzun süreli Doğu-Batı mücadelesinde hem ekonomik bakımdan yıpranmamalı hem de etkili bir caydırıcılığa kavuşmalıdır. Bu yaklaşıma "Yeni Bakış" (New Look) adı verilmiştir.⁵⁹ 1957 yılında ilan edilecek Eisenhower Doktrininin referans noktasını teşkil eden Yeni Bakış yaklaşımının ABD'nin Ortadoğu politikaları açısından da önemli sonuçları olmuştur. "Çevreleme Politikası"na göre, ABD'nin genel stratejik yeteneğine çok şey kat(a)mayan Ortadoğu, Batı desteği ile başının çaresine bakacaktı. Sonraki yıllarda Amerikalı tarihçiler tarafından Eisenhower-Dulles ortak yapımı olarak anılan "Yeni Bakış"a göre ise Ortadoğu, ABD'nin SSCB'ye vuracağı darbeye hayati bir rol oynayacak bir biçimde ele alınmıştır. ABD, "Yeni Bakış" ile birlikte Ortadoğu'daki coğrafi projeksiyonunu değiştirerek bir müddettir hem bölge için hem de Batı Bloku'nun çıkarları için ciddi sıkıntılara neden olan Süveyş Kanalı Amerikan stratejik düşüncesinin merkezi olmaktan çıkmıştır. ABD için yeni merkez Süveyş'in kuzeyine, -yukarıda ifade edildiği üzere- Dulles'in deyiimi ile "Kuzey Seddi/Kuşağı" (*Northern Tier*) ülkelerine kaymıştır. Böylece NATO ile ortaklaşa kullanılacak olan 11 adet yeni hava ve deniz üssü kurulması ile Türkiye, stratejik coğrafi konumu ile İzlanda'dan Himalayalar'a kadar uzanan Batı savunma sisteminin dayanak noktası haline gelmiştir. Bu stratejik önemi, kurulacak üslerin değeri ve savaş durumunda bölgeye gönderilecek ek kuvvetleri rahatlıkla idame ettirebilme yeteneği ile Türkiye, kuşkusuz Süveyş Kanalı üssünden daha değerliydi.⁶⁰

Bu önemli ayrıntılar ışığında tekrar Bağdat Paketi'ne giden sürece dönüldüğünde Türkiye'nin aslında hiç aklında yokken Dulles'in ısrarları ile Pakistan ile imzaladığı anlaşmanın Washington'da büyük bir memnuniyetle karşılandığı görülmüştür. Dulles 5 Nisan 1954'te Kongre'ye hitaben yaptığı konuşmasında bölünmelerle zayıflayan Ortadoğu bölgesinin ABD için büyük bir ekonomik ve stratejik değere sahip olduğunu yinelemiş; Pakistan ve NATO müttefiki Türkiye'nin attığı bu adımın (*İşbirliği Anlaşması*) her iki devlete güç kazandıracağı gibi diğer Ortadoğu ülkelerine de örnek olacağını ifade etmiştir.⁶¹ Nitekim ABD'nin girişimleri ile ivme kazanan diplomasi trafiğine Türkiye de aynı hızda adapte olmuş ve Pakistan'dan sonra İran ve Irak'ı ikna etmek için yoğun bir çaba içerisine girmiştir.

Bu yoğun görüşmeler sürerken Türkiye'de 2 Mayıs 1954'te Genel Seçimler yapılmış ve DP %58,4'lük oy oranı ile bir önceki seçimlere göre oyunu arttırarak iktidarını sağlamlaştırmıştır.⁶² Halk desteğini daha güçlü bir şekilde hisseden Başbakan Adnan Menderes, seçimlerden 4 hafta; Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın son ABD ziyaretinden 3 ay sonra ABD Başkanı Eisenhower'ın daveti üzerine ABD'ye gitmiştir. Menderes, 30 Mayıs-4 Haziran 1954 tarihleri arasında süren ABD ziyaretine yeni kabinenin önemli bakanlarını da alarak geniş bir heyet ile gitmiş; temaslarda askeri ve ekonomik yardımların yanı sıra ABD-Türkiye-Ortadoğu üçgenindeki konular görüşülmüştür. Menderes ve heyetinin ABD ziyareti sonunda yayınlanan Türkiye-ABD ortak bildirisinde kullanılan "Türkiye'nin dost ülkelerle daha sıkı siyasi ve askeri bağlar kuracağı"⁶³ ifadesinden de anlaşılacağı üzere Türkiye, bundan sadece 1 yıl önce Dulles'in Ortadoğu turu sırasında yapılan görüşmede "Arapsız bir Ortadoğu Paketi" projeksiyonu çizerken, yaşanan gelişmeler, ikili/çoklu görüşmeler ve özellikle de askeri ve ekonomik yardımların arttırılacağı öngörülmesi neticesinde artık Türkiye, Menderes'in ifadesi ile Ortadoğu'daki "Dükkanın başına geçmişti, hem de ortakları "Araplar" olacaktı. Türkiye bu çerçevede güçlü bir söylem geliştirip, hızla yeni bir diplomasi trafiği içerisine girmiştir. Başbakan Menderes Eylül 1954'te Araplarla ilişkilerin giderek iyileştiğini ve çok yakında ortak bir pakt kurulacağını ifade ederken, Aralık 1954'te bu söylemini bir ileri merhaleye taşıyarak tüm Arap devletlerine Hür Dünya ile yakın iş birliği yapmaları ve

⁵⁸ NSC 162/2: *A Report to the National Security Council* by the Executive Secretary on Basic National Security Policy, October 30, 1953.

⁵⁹ Ali L. Karaosmanoğlu, "Nükleer Stratejinin İlk On Yılı", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 51/1(1996), 337.

⁶⁰ Sander, *Türk Amerikan*, 177.

⁶¹ US Congressional Hearings, 83rd, 2nd Session on the Mutual Security Act of 1954, April 5 1954. s.5.

⁶² 2 Mayıs 1954 Genel Seçim Sonuçları için bkz. *Yüksek Seçim Kurulu (YSK) 1950 - 1977 Yılları Arası Seçim Çevresine Göre Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları Raporu*, Çevrimiçi erişim: <https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/Milletvekili/1950-1977/Turkiye.pdf> , Erişim 22.04.2021.

⁶³ ABD-Türkiye ortak bildiri metni için bkz: *FRUS*, 1952-1954, Eastern Europe; Soviet Union; Eastern Mediterranean, Volume VIII, Document No:487: Secretary's Memoranda Of Conversation. Başbakan Adnan Menderes'in ABD ziyaretine ilişkin detaylar için bkz: Hayri Bars, *Demir Kalenin Başvekili Sayın Adnan Menderes Birleşik Amerikada*, 408 Sayılı Donanma Dergisi Eki, Deniz Basımevi, İstanbul, 1954.

bir savunma paktı kurmaları için çağrıda bulunmuştur.⁶⁴ Başbakan Menderes, söylemlerini eyleme dökmekte vakit kaybetmemiş ve hemen 1955 yılı başında, kurmaylarından oluşan bir delegasyon ile sırasıyla Irak, Lübnan ve Suriye'yi kapsayan bir tura çıkmıştır. 6-12 Ocak 1955 tarihleri arasında Irak'a giden ve görece sıcak karşılanan Menderes burada Irak Başbakanı Nuri Said ile yayınladıkları ortak bildiriye Ortadoğu'nun güvenliği için iki ülkenin birlikte yürümeye devam kararı aldıklarını açıklamıştır.⁶⁵ 14 Ocak'ta geçtiği Suriye'de ise siyasi muhatapları yönünden değilse de Şam ve Halep sokaklarındaki protesto gösterileri nedeni ile gergin bir hava ile karşılaşmıştır. Sert tepkiler neticesinde aynı gün Beyrut'a giden Menderes ve heyeti turun son ayağında Lübnan ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. Lübnan pakta tepki vermemekle birlikte Arap Birliği'nin onayını almadan böylesine önemli bir karar vermekten çekindiğini dile getirmiştir.⁶⁶ Nitekim Türkiye'nin ciddi anlamda aksiyon alarak, Bağdat Paktına giden yolda yeni diplomatik manevralar yapması Mısır'ı oldukça rahatsız etmiştir. Mısır'da *de facto* olarak iktidara geldiği 1952 Hür Subaylar Darbesi⁶⁷ sonrasında temel amacı münhasır bir Arap dünyası oluşturmak ve tek başına liderlik etmek olan Cemal Abdünnasır (Nasır), Türkiye'nin söz konusu girişimlerinden son derece rahatsız olmuş ve 16 Ocak 1955'te Arap ülkelerinin liderlerini Kahire'ye çağırıştır. Adnan Menderes'in "Ortadoğu çıkarması" süresince Kahire Radyosu'nda provakatif konuşmalar yapan Nasır, bu toplantıda da Arap ülkelere Türkiye ve dolayısı ile Batı ile birlikte hareket etmemeleri konusunda ihtarda bulunmuştur. Nasır'ın sert çıkışı sonucunda Irak hariç diğer Arap ülkeleri 2 farklı yönelim içerisine girmiş; Türkiye ve Batı'ya karşı husumet içinde olmayan ama Nasır'ın tepkisinden de oldukça çekinen Lübnan ve Ürdün bu süreçte "tarafsız kalmayı" tercih etmişken; Suriye, Suudi Arabistan ve Yemen ise açık ve net bir tavırla Nasır'ın yanında yer almayı tercih etmiştir.⁶⁸

Türkiye ve Irak arasında kurulması düşünülen savunma paktını, Arap Birliği'ne özelde de Kahire'nin liderliğine darbe olarak algılayan Mısır'ın sert tutumuna rağmen Türkiye ve Irak arasında 24 Şubat 1955'te Bağdat'ta Savunma ve İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma ile yıllardır farklı yollar, farklı stratejiler, ikili/çoklu çekişmelere sahne olan "Ortadoğu Savunması" fikri yine 1955 yılı içerisinde sırasıyla İngiltere, Pakistan ve İran'ın da anlaşmayı parafe etmesiyle "Bağdat Paktı" ismiyle somut hale gelmiştir.⁶⁹ Ne var ki bir sonraki bölümde görüleceği üzere, Ortadoğu'nun güvenliği ve kolektif savunması için kurulan Bağdat Paktı, ismiyle müsemma olmayan bir şekilde bölgeye güvenlik yerine kriz; kolektif bilinç yerine bölünme getirmiştir. SSCB ve komünizme karşı bir "Kuzey Seddi" olarak kurguladığı Pakt'a Mısır ve İsrail'i daha fazla rahatsız etmemek için üye olmaya yanaşmayan ABD açısından bakıldığında ise beklentileri karşılamayan bir sonuç olduğu yorumu yapılabilir. Armaoğlu'na göre Bağdat Paktı'nın kurulmasının hemen akabinde SSCB'nin Mısır ve Suriye ile yaptığı askeri ve ekonomik yardım anlaşmaları, Moskova'yı sanki Bağdat Paktı hiç yokmuşçasına Ortadoğu politikasına dâhil etmiştir.⁷⁰ ABD ve İngiltere'nin girişimlerine rağmen SSCB'nin bölgeye, Mısır gibi çok güçlü bir aktör üzerinden deyim yerindeyse sağlam bir giriş yapması hem ideolojik hem de siyasi anlamda Ortadoğu'da birçok taşı yerinden oynatmış ve 1956-58 arası tam anlamıyla "krizler dönemi" olarak geçmiştir. Süveyş Krizi ile başlayan bu süreç ABD'yi Eisenhower Doktrinini ilan etmeye götürecektir ve Ortadoğu coğrafyası bir daha asla tam manasıyla dengeye gelemeyecek şekilde topyekûn uluslararası bir sorun haline gelecektir.

Eisenhower Doktrini ya da ABD'nin Ortadoğu'ya Giriş Pasaportu

Henry Kissenger'ın⁷¹ uluslararası ilişkiler tarihinin kült eseri *Diplomasi* adlı çalışmasının ilk cümlesinde ifade ettiği üzere "*Sanki bir doğa kanunuymuş gibi her yüzyılda tüm uluslararası sistemi kendi değerlerine göre yeniden biçimlendirecek kuvvet, irade, entelektüel ve moral güce sahip olan bir ülke ortaya çıkmıştır...20. Yüzyılda uluslararası ilişkileri hiçbir ülke Birleşik Devletler kadar kesin fakat aynı zamanda kararsız bir şekilde etkilememiştir. Hiçbir ülke kendi diplomasisinin bugünden yarına uygulamasında ABD kadar pragmatik veya tarihsel ahlak görüşlerinin izlenmesinde yine ABD kadar ideolojik olmamıştır.*"⁷² ABD, küresel sisteme her ne kadar I. Dünya Savaşı ile çıkmışsa da transatlantik etki kapasitesi II. Dünya Savaşı sırası ve sonrasında doruğa

⁶⁴ Sander, *Türk Amerikan*, 181.

⁶⁵ Ortak bildirinin tam metni için bkz: İsmail Soysal, *Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıtları II, 1945-1990*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991, 499-500.

⁶⁶ Armaoğlu, *Türk Amerikan İlişkileri*, 169.

⁶⁷ Cemal Abdünnasır (Nasır)'ın resmen iktidarı ele geçirmesi 1954 yılıdır. Ancak 1952-54 yılları arasında da Mısır'ı fiilen Nasır yönetmiştir.

⁶⁸ Armaoğlu, *Türk Amerikan İlişkileri*, 169-170.

⁶⁹ Anlaşmanın tam metni için bkz. Soysal, *Türkiye'nin Uluslararası*, 501-504

⁷⁰ Armaoğlu, *Türk Amerikan İlişkileri*, 185-186.

⁷¹ ABD'nin 56. Dışişleri Bakanı, siyaset bilimci, diplomat, teorisyen.

⁷² Henry Kissenger, *Diplomasi*, Çev. İbrahim H.Kurt, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, 9-10.

ulaşmıştır. ABD'nin Ortadoğu coğrafyasında doğrudan kader belirleyici/yönlendirici bir aktör olarak yer alması da yine aynı döneme denk gelmektedir. I. Dünya Savaşı'nın muzaffer devletleri İngiltere ve Fransa, II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan yeni düzen içerisinde Ortadoğu'dan el çekmek durumunda kalırken, bölgede ABD ve SSCB'nin etkisi hızla yayılmıştır. Özellikle enerji alanında iki büyük gücün deyim yerindeyse iştahını kabartan Ortadoğu, Soğuk Savaş'ın en çetin mücadelelerine sahne olmuştur. Bu bağlamda ABD, günümüze değin sürecek olan Ortadoğu politikalarının ilk fragmanı olarak 1947'de Truman Doktrinini ilan ederek Yunanistan ve Türkiye üzerinden bölgeye dair zemin etüdü yapmıştır. ABD, bu ilk çıkışından tam 10 yıl sonra 1957'de ilan ettiği Eisenhower Doktrinini ile bir daha çıkmamak üzere bölgeye giriş yapmıştır.

Bir önceki bölümde ayrıntılı bir şekilde ele alındığı üzere, Eisenhower iktidara geldiği 1953 yılından başlayarak Dışişleri Bakanı Dulles ile birlikte son derece aktif bir şekilde Ortadoğu özelinde politikalar üretmiştir. Eisenhower ve Dulles, başta "Kuzey Seddi/Kuşağı" projesi olmak üzere Ortadoğu ülkelerini "ürkütmeden" yanlarına çekecek formüller üzerine yoğunlaşmış, bu süreçte Türkiye ile çok sıkı ilişkiler içerisinde bulunmuş hatta Türkiye gönüllü olarak ABD'nin Ortadoğu'daki "sağ kolu" haline gelmiştir. Ne var ki Mısır'da milliyetçilik ve sosyalizmi harmanlayarak son derece popülist bir Arap Milliyetçiliği formu ortaya koyan ve sömürgeciliğin (Fransa ve İngiltere) tasfiyesi sonrasında Araplar arasında -çok da zorlanmadan- taraftar toplamayı başaran Mısır lideri Nasır, ABD'nin (özellikle de Dulles'in) tahayyül ettiği sonuçları almasını engellemiştir. Nasır'ın duruşu, SSCB ile ilişkileri, diğer Arap ülkeleri ile etkileşimini tahmin eden ancak tam olarak hesaplayamayan ABD, Bağdat Paketi ile güvende tutmaya çalıştığı Ortadoğu'da advers (ters) bir etki⁷³ ile karşılaşmış ve Paket'in ilanı Ortadoğu'yu Süveyş Krizi ile başlayan bir "krizler manzumesi" haline getirmiştir. Başka bir deyişle hesapta olmayan gelişmeler nedeniyle ABD'nin Ortadoğu özelinde uyguladığı strateji ve attığı adımlar SSCB'yi çevrelemesine/durdurmasına yeterli olmamış ve Başkan Eisenhower, Ortadoğu'daki çıkarlarını kaybetmemek için artık dolaylı değil, doğrudan bölgeye/sahaya inmeyi öngörmüş ve 1957 Eisenhower Doktrinini ile bunun için geri dönülmez bir adım atmıştır.⁷⁴

Doktrin ayrıntılarına, özellikle de Türk dış politikası ve Türk-Amerikan ilişkileri bağlamındaki etki düzeyine girmeden önce Bağdat Paketi'nin ilan edildiği 1955 ile Eisenhower Doktrininin ilan edildiği 1957 arasında yaşanan zorlayıcı döneme değinmek yerinde olacaktır. Bağdat Paketi ile neticelenen süreçte olduğu gibi sonrasında da Mısır'ın konumu Nasır'ın tutumu burada da birincil düzeyde belirleyici rol oynamıştır. Sander'e göre ABD'yi Ortadoğu'ya tam anlamı ile sokan ve böylece Türk-Amerikan ilişkilerine yeni bir boyut kazandıran bu dönemin kökeni Süveyş Krizi ve krizin sonunda ilan edilen Eisenhower Doktrinidir.⁷⁵

Mısır Cumhurbaşkanı Nasır, 26 Temmuz 1956'da İskenderiye'den yapılan bir radyo yayınında Süveyş Kanalı'nı kamulaştıran kararnameyi imzaladığını ilan ederek krizin ilk adımını atmıştır. Nasır, konuşmasında ayrıca, ABD'nin Aswan Barajı yenilenmesi hususundaki ekonomik yardım vaadini yerine getirmemesi ve İngiltere'nin Süveyş üzerindeki "işgal politikası"nda ısrar etmesini "Mısır'ın bağımsızlığını engellemek için verilen emperyalist çabalar" olarak nitelendirmiştir.⁷⁶ Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirdiğini ilan etmesi başta İngiltere ve ABD olmak üzere Kanal'dan yararlanan 20'den fazla ülkeyi tedirgin etmiştir.⁷⁷ Özellikle ABD, Ortadoğu petrolerine erişimde aksama yaşaması durumunda hem ekonomik hem de stratejik olarak sıkıntı yaşayacağından bölgeyi ve olayları çok yakından izlemiştir. Hatta konuya ilişkin ABD Dışişleri Bakanlığı arşivleri incelendiğinde, sadece Süveyş Krizi başlığı altında 500 sayfayı aşan bir dosya tutulduğu görülmektedir. Yine aynı çerçevede ABD Merkezi Haberalma Teşkilatı CIA arşivlerinde de benzer belgelere rastlamak mümkündür.⁷⁸ ABD'nin konuya olan bu yakın ilgisi aynı orantıyla süreç içerisinde izlediği politikaya da yansımıştır. Nitekim, son derece reaktif ve agresif

⁷³ Tıp ve farmakolojide yerleşik olarak kullanılan bir terimdir. Teşhis ve tedavi için kullanılan bir ilacın yarattığı beklenmeyen, öngörülemeyen yan etki/ters etki.

⁷⁴ Stephen E. Ambrose, *Dünyaya Açılım, 1938'den Günümüze Amerikan Dış Politikası*, Çev. Ruhican Tul, Ankara: Dış Politika Enstitüsü Basımevi, 1992, 132.

⁷⁵ Sander, *Türk Amerikan*, 200.

⁷⁶ *FRUS, 1955-1957, Suez Crisis, July 26-December 31, 1956, Volume XVI, Document No:1: Editorial Note.*

⁷⁷ II. Dünya Savaşı sonrasında endüstriyel üretimi büyük oranda Ortadoğu petrolerine dayalı olan Batı Avrupa ülkeleri ile petrol ve hammadde kaynaklarını çeşitlendirerek genişletmek isteyen ABD için Süveyş Kanalı çok stratejik bir önem arz ediyordu. Sadece 1955 yılında kanaldan geçen 14.666 geminin 3'te 1'i İngiliz bandıralı gemilerden oluşurken, 4'te 3'ü ise NATO üyesi ülkelere ait gemilerdi. Ayrıntılı bilgi için bkz: Alan B. Mountjoy, "The Suez Canal at Mid-Century." *Economic Geography* 34/2(1958), 155-67. doi.org/10.2307/142300. Erişim 22.04.2021.

⁷⁸ Söz konusu belgeler için bkz. *FRUS, 1955-1957, Suez Crisis, July 26-December 31, 1956, Volume XVI, Document No:1: The Suez Crisis: A Brief Comint History; CIA-Declassified Archives, Under Authority Of The Interagency Security Classification Appeals Panel, E.O.13526, Section 5.3(B)(3) Iscap Appeal No. 2013-117, Document No.1, Docid: 4165421.*

bir tutum sergileyen İngiltere'nin çağrısıyla Süveyş Kanalı'ndan en çok yararlanan 24 ülke, deyim yerindeyse "acil koduyla" Londra'ya davet edilmiş ve içlerinde Türkiye'nin de olduğu 5 ülke bir plan sunmuş ancak söz konusu plan Nasır tarafından şiddetle reddedilmiştir.⁷⁹ İyiden iyiye gerginleşen ortamda fırsattan istifade eden İsrail'in Mısır'a saldırması ve 31 Ekim 1956'da İngiliz-Fransız güçlerinin ortaklaşa bir şekilde Mısır'a harekât düzenlemesi Süveyş Krizini birdenbire çok uluslu, çok taraflı ve çok denklemlili bir krize çevirmiştir. ABD bu süreçte her ne kadar müttefik olarak gördüğü İngiltere ve Fransa'nın yanında yer almadıysa da harekâtın şekli ve zamanından haber olduğu arşiv belgelerinde açıkça yer almıştır.⁸⁰ ABD, harekâttan haberdar olmasına rağmen engellememiş ancak paradoksal olarak tepki göstermiştir. Sander'e göre İngiltere, Fransa ve İsrail'in askeri güç kullanmalarını onaylaması, ABD'nin Ortadoğu ülkeleri üzerinde bir müddettir oluşturmaya çalıştığı pozitif algıyı tamamen ters yöne çevirebilir⁸¹, zaten SSCB'ye meyleden Arapları büsbütün "karanlık tarafa" geçirebilirdi. Eisenhower ve Dulles bu olasılığı göz ardı etmekten çekinmiş olmalı ki, Soğuk Savaş süresince çok az örneğine rastlanacak bir biçimde Süveyş Krizi'nde şeklen de olsa SSCB ile ortak bir paydada buluşmuştur. Bu bağlamda 5 Kasım 1956 günü önce SSCB, ardından da ABD İngiltere, Fransa ve İsrail'e geri çekilme çağrısı yapmıştır. Şaşırtıcı sayılabilecek biçimde iki zıt kutbun süper güçlerinin aynı tondan, son derece sert çağrılarını karşılayan İngiltere, Fransa ve İsrail daha fazla ileriye gidememiş ve Mısır'dan çekilmek zorunda kalmıştır.⁸²

Türkiye ise bu süreçte temkinli bir politika izlemeyi yeğlemiştir. Menderes hükümeti bu olaylar karşısında tepkisel davranmamış, tavrını Bağdat Paketi ve NATO çerçevesinde ortaya koymuştur. Türkiye bu düzlemde ABD'nin attığı adımları da yakından takip etmekten geri kalmayarak görece kolektif bilinç üzerinden bir tutum sergilemiştir. Kriz gündemiyle ardı sıra Tahran ve Bağdat'ta toplanan Bağdat Paketi toplantısı sonunda ilan edilen ve İngiltere-Fransa-İsrail'i kınayan deklarasyona imza atan Türkiye ayrıca Tel Aviv büyükelçisini de geri çekmiştir.⁸³ Türkiye'nin ABD'nin krize ilişkin bakış açısı ile örtüşen bu tavrı Washington tarafından göz ardı edilmemiştir. ABD, 26 Kasım 1956'da yayınladığı bir basın bildirisinde Bağdat Paketi'ni tam manası ile desteklediğini ve üye devletlerin güvenliklerinin ABD'nin teminatında olduğunu vurgulamıştır.⁸⁴

Süveyş Krizi'nin hem ABD hem de Ortadoğu özelinde küresel anlamda bir dönüm noktası olduğu bugün tüm tarihçiler ve uluslararası ilişkiler uzmanları tarafından kabul görmüş bir realite haline gelmiştir. 19. yüzyılın ve iki dünya savaşının sömürgeci güçleri İngiltere ve Fransa'nın ciddi anlamda prestij yıkımına uğradığı bu süreç, ABD'nin dünya liderliğine yükselişinin anıtı olmuştur. Kissenger'a göre ABD güç dengesine aşırı düşkün olduğunu düşündüğü müttefiklerinden kopmak suretiyle derin bir nefes almıştır. Süveyş, aynı zamanda ABD'nin küresel gücün gerçekleri ile yüzleşmesine sebep olmuştur. Bu gerçeklerden en önemlisi uluslararası ilişkilerde boşlukların daima doldurulacağı ve asıl sorunun söz konusu boşlukların kim tarafından doldurulacağı olduğuydu. İngiltere ve Fransa artık Ortadoğu'daki tarihi rollerini kaybetmişlerdi ve gelinen noktada ABD, bölgedeki güç dengesinin sorumluluğunu omuzlarına almıştı.⁸⁵ Bu bağlamda ABD, Süveyş Krizi sonrasında Kissenger'ın dikkat çektiği bölgesel boşluğu ivedilikle doldurmak ve daha da önemlisi SSCB'nin Mısır üzerinden Ortadoğu'yu domine etmesine engelleyebilmek için harekete geçmiştir. Bu noktada ABD'nin önünde iki önemli enstrüman vardı. Bunlardan ilki bölge ülkelerini ekonomik olarak destekleyerek güçlendirmek; ikincisi de ikili ve/veya çoklu münasebetler yolu ile bu ülkelere Komünizm hegemonyasının neler getirebileceğini anlatarak bölgedeki SSCB etkisini kırmak.⁸⁶

ABD, Bağdat Paketi sürecindeki yürüttüğü çekimser ve sahne arkasında kalarak görünür aktör olmama stratejisini mecburen bir kenara bırakmış ve oluşan bu yeni güç sistemi çerçevesinde tam anlamı ile sahneye çıkmıştır. Başkan Eisenhower ve Dışişleri Bakanı Dulles tarafından temelleri "Yeni Bakış (New Look)"ta atılan bu yeni yönelim Başkan'ın 5 Ocak 1957'de "Kongre'ye Ortadoğu'daki Durum Üzerine Özel Mesaj" başlığı ile gönderdiği tarihi söylev ile resmen vücut bulmuştur. Daha sonra Eisenhower Doktrini olarak anılacak olan söz konusu mesaj, genel itibari ile komünizm tehdidine karşı yardıma ihtiyaç duyan tüm Ortadoğu ülkelerine askeri ve ekonomik

⁷⁹ Sander, *Türk Amerikan*, 201.

⁸⁰ *US Congressional Hearings*, 85th, Congress Hearings Before the Committee on Foreign Relations, 1st Session, Part 1, Jan-Feb, 1957, 174-175.

⁸¹ Sander, *Türk Amerikan*, 202.

⁸² Armaoğlu, *Türk Amerikan İlişkileri*, 382.

⁸³ Gönübol vd., *Olaylarla Türk Dış Politikası*, 303.

⁸⁴ *FRUS*, 1955-1957, Suez Crisis, July 26-December 31, 1956, Volume XVI, Document No: 615: Memorandum of a Conversation, Department of State, Washington.

⁸⁵ Kissenger, *Diplomasi*, 528.

⁸⁶ Fahir Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri (Açıklamalı)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991, 240.

yardımda bulunmayı taahhüt eden ABD politikasına dönüşmüştür.⁸⁷ Türkiye ve Yunanistan'a benzer bir yardım taahhüdünü kapsayan 12 Mart 1947 tarihli Truman Doktrini üzerine modellenen Eisenhower Doktrini, selefini hem esastan hem de usulden geliştirerek dolaylı olarak değil bu defa doğrudan aksiyon almayı öngörmüştür. Başka bir deyişle ABD, Soğuk Savaş düzleminde Ortadoğu özelinde küresel çıkarlarını daha ileri düzeye yükselteceğini ilan etmiştir.⁸⁸

Tekrar vurgulamak gerekirse Ortadoğu'daki İngiliz liderliği bir daha geri gelmeyecek biçimde ortadan kalkarken ABD, Eisenhower Doktrini marifetiyle bölge üzerinde kesin söz sahibi olma fikrini somutlaştırmıştır. Doktrinde Eisenhower "(...) Rus yöneticiler geçmişten bugüne Ortadoğu'da hâkimiyet kurmanın peşinde koşmuşlardır. Bu, Rus Çarlarının ve Bolşeviklerin de gerçeğidir (...) Rusya'nın Ortadoğu'daki çıkarlarının temelinde tam anlamıyla güç politikası yatmaktadır. Dünyaya Komünizmi yaymak şeklinde ifade ettikleri amaçlarını dikkate aldığımızda, Rusların Ortadoğu'ya egemen olma umudunu kolayca anlamak mümkündür (...)" sözleriyle, ABD için büyük önem taşıyan Ortadoğu'da giderek artan SSCB etkinliklerini tarihi referanslar eşliğinde eleştirmiştir.⁸⁹

Doktrinde Sovyet yayılmacılığı ve nedenlerinin açıklanmasının hemen ardından iki konunun altı çizilmiştir. Birincisi, Ortadoğu'nun jeo-stratejik öneminin bölgedeki zengin petrol rezervleri üzerinden ortaya konulması olmuştur. Doktrine göre, Ortadoğu ülkeleri bağımsızlıklarını kaybettikleri takdirde ve özgürlüğe karşı olan yabancı güçlerin (SSCB kastediliyor), bu ülkeleri kontrol etmesi ihtimalinde, bu durum Ortadoğu için olduğu kadar ekonomik olarak buraya bağlı olan pek çok hür ülke için de bir trajedi olacaktır. İkinci olarak İslam dinine direkt atf yapan ifadeler yer verilmiştir. Ortadoğu, 3 büyük ve semavi dinin doğduğu yerdi. "Mekke ve Kudüs" harita üzerinde birer yer/şehir olmaktan çok daha fazlasını ifade etmekteydiler. Ortadoğu'nun kutsal bölgelerinin materyalist ateizmi yücelten Komünist bir yönetim altına girmesi asla kabul edilemezdi. Açıkça görüldüğü üzere Eisenhower burada bölge ülkelerine yönelik ABD'nin geleneksel söylemlerinin çok uzağında din temelli, duygusal bir pragmatizm ortaya koymuştur.⁹⁰

Başkan Eisenhower, sunduğu bu alışılmışın ötesinde mesajla Kongre'den üç konuda yetki istemiştir:

- 1) Hükümetin, Ortadoğu'ya yönelik askeri/ekonomik yardım ve iş birliği programları hazırlaması; bunlardan yararlanmak isteyen tüm ülkeler ve topluluklarla iş birliği yapması hususunda yetkiye sahip olması.
- 2) ABD Başkanının, uluslararası komünizm tarafından kontrol edilen herhangi bir devletten gelecek, "açık bir saldırıya karşı koymak için yardım talebi" karşısında söz konusu devletin toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını korumak amacıyla, Amerikan askeri kuvvetlerinin kullanılması da dâhil olmak üzere, gerekli yardım ve iş birliğini sağlayabilmesi.
- 3) Karşılıklı Güvenlik Yasası (Mutual Security Act) çerçevesinde, 1958-59 döneminde Ortadoğu bölgesine yönelik ekonomik ve askeri yardımların nasıl kullanılacağına dair sürece bizzat Başkanın tarafından karar verilebilmesi.

Eisenhower, talep etmiş olduğu bu yetkilere ek olarak, Kongreden 3 yıl boyunca her yıl 200 milyon dolar harcama yetkisi de talep etmiştir. Eisenhower Doktrininin özellikle Ortadoğu'da Amerikan askerinin kullanımına yönelik kısmı, Kongre'de büyük tartışmalara neden olmuştur. Buna rağmen, Temsilciler Meclisi 30 Ocak'ta, Senato da 5 Mart'ta, büyük oy çoğunluğu ile Eisenhower Doktrinini kabul ederek, Başkana istediği yetkileri vermiştir.⁹¹

Yukarıda çokça altı çizildiği üzere Doktrin ile birlikte ABD, Ortadoğu'da Fransa ve İngiltere'den boşalan kontrol gücünü doldurduğu gibi bu bölgede SSCB ile bir kez daha, bu defa tam anlamı ile karşı karşıya gelmiştir. Bölge ülkelerinin hepsi değilse bile bir kısmının Doktrine verdikleri tepkiler ise yakın geçmişte Bağdat Paktı çerçevesinde yaşananlarla oldukça farklı bir yönelim sergilemiştir. Nitekim Bağdat Paktına üye olmak konusunda çekimser kalmayı tercih eden Lübnan, Doktrini ilk kabul eden ülke olmuş Lübnan'ı Pakistan, Irak, Türkiye ve

⁸⁷ Public Papers of the Presidents of the United States, *Dwight D. Eisenhower: Containing The Public Messages, Speeches and Statements of the President (1957)*, Washington: U.S. Government Printing Office, 1958, 6-16.

⁸⁸ Harry N. Howard, "The Regional Pacts and the Eisenhower Doctrine," *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 401/1 (1972), 85-94, doi.org/10.1177/000271627240100110, Erişim 25.04.2021.

⁸⁹ Public Papers of the Presidents of the United States, *Dwight D. Eisenhower*, 6-16.

⁹⁰ Public Papers of the Presidents of the United States, *Dwight D. Eisenhower*, 6-16.

⁹¹ Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990)* Cilt I, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1991, 502.

Yunanistan takip etmiştir. Daha sonraki dönemde ise Afganistan, Libya, Tunus, Fas ve en nihayetinde İsrail de Eisenhower Doktrinini kabul ettiklerin resmen bildirmişlerdir.⁹²

Türkiye'nin Doktrin karşısında aldığı tutumu detaylandırmak gerekirse, Ankara'da hem hükümet hem de muhalefet kanadında Doktrin'in memnuniyetle karşılandığı görülmektedir. Başbakan Adnan Menderes 6 Şubat 1957'de Associated Press Ajansı'na verdiği demeçte, Doktrin'in Ortadoğu'ya siyasal istikrarın yerleşmesinde kararlı bir adım olduğunu ve büyük bir yarar sağlayacağını belirtmiştir. CHP de 20 Ocak'ta Doktrinini desteklediğini ilan etmiştir.⁹³ Eisenhower'ın Doktrin'in ilanından sonra bölgeye gönderdiği Büyükelçi James P. Richards, 22 Mart 1957'de Türkiye'ye gelerek Menderes ile görüşmüş; görüşmede Türkiye açık bir dille Doktrin'in Ortadoğu'daki uygulama safhasında ABD ile ortak hareket etme niyetini ortaya koymuştur. Görüşmede Menderes'in kullandığı şu sözler özellikle dikkat çekici olmuştur: *"Biz Türkiye olarak aslan payını istiyor değiliz. Asıl amacımız Ortadoğu'nun güvenliğinin sağlanmasıdır. Bununla birlikte, ABD'nin, önceliği hali hazırdaki dostlarına vermesi; ikinci olarak kararlı olmayan ancak aynı fikirleri benimseyen devletleri dikkate alması gerektiğini; çabalarınıza karşı çıkan devletlerin ise görmezden gelinmesi gerektiğini düşünmekteyiz."*⁹⁴

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, Türkiye'nin Doktrin çerçevesindeki ana hedefi, ABD'yi bölgeye olabildiğinde daha fazla çekmeye çalışmak olmuştur. Büyükelçi Richards'ın ziyareti sonrasında yayınlanan ortak bildiriye ABD, mevcut iş birliğinin artarak devam ettirilmesi hususunda Türkiye ile aynı görüşte olmaktan memnuniyet duyduğunu ifade etmiştir. Bildiriye, Kongre tarafından kabul edilen metinden ayrı olarak "uluslararası komünizmin dolaylı saldırısı" ifadesinin yer alması ayrıca vurgulanması gereken bir noktadır. Bu ifadeye karşılık, Türkiye ise komünizm tehlikesi halinde olan bir ülkeye karşı yapılacak yardımda imkânların tesis edilmesini taahhüt ederek, söz konusu bildiriye farklı bir merhaleye taşımıştır.⁹⁵ Türkiye böylece kendi topraklarının 3. bir ülkeye yapılacak askeri girişimde kullanılmasını kabul etmiştir.

Menderes ve kurmaylarına göre ABD nezdinde Türkiye'nin bölgedeki önemi Doktrinle birlikte bir seviye daha yükselmiştir. Bildiriye de değinildiği üzere ABD'nin Ortadoğu'da girişeceği operasyonlar için Türkiye'ye duyduğu ihtiyacın artması sonucunda, Türkiye'deki Amerikan üsleri önem kazanmış ve 1954'de kurulan İncirlik Üssü askeri anlamda geliştirilmeye başlanmıştır. Bir süredir sekteye uğramış olan Amerikan askeri ve ekonomik yardımları da yeniden artmaya başlamıştır. 27 Ekim 1957'de Türkiye tarihinde bir ilk olarak kayıtlara geçen erken genel seçimlere giderken, ABD yardımlarının artacak olması ihtimali DP'nin elini bir nebze de olsa rahatlatmıştır.

Türkiye ve özellikle de DP açısından olumlu sayılabilecek bu tespitlerin yanı sıra, Doktrin'in Türkiye'ye getirdiği negatif etkiler de yok değildi. Doktrin'i kabul eden Türkiye, Bağdat Paktı nedeni ile zaten arasının açık olduğu (Doktrin'i desteklemeyen) Arap ülkeleri ve doğal olarak da SSCB ile daha gergin ve zorlayıcı bir döneme girmiştir. Hem NATO çerçevesinde hem de ABD ile kurduğu ikili anlaşmalar sistemi çerçevesinde Türkiye topraklarında kurulan Amerikan üslerinin Ortadoğu'daki bazı olaylara müdahale etmek başka bir deyişle NATO amaçları dışında kullanılmasına izin vermesi de Türkiye'yi bu düzlemde ayrıca sıkıntıya sokacak bir süreci başlatmıştır.⁹⁶ Bölgede, 1956 Süveyş Krizi ile hızlanan "krizler, darbeler, bunalımlar dönemi" Eisenhower Doktrininin ilanını ile daha da sertleşmiş, bu durum sadece Türkiye için değil, tüm bölge için büyük sıkıntıları beraberinde getirmiştir.

Eisenhower Doktrininin ilanından sonra Ortadoğu'da Türkiye'nin öznesi olduğu ilk büyük kriz, Suriye ile yaşanmıştır. Mısır ile olan özel ilişkileri, Arap milliyetçiliğinin sosyalizm temelinde giderek artması ve en nihayetinde 6 Ağustos 1956'da SSCB ve Suriye arasında teknik ve ekonomik iş birliği antlaşması imzalanması ABD ve özellikle de sınır komşusu olması hasebiyle Türkiye için tehlike sinyali anlamına gelmiştir. Zira bu anlaşmadan sadece 1 hafta sonra 13 Ağustos'ta Suriye, Amerikalı diplomatları meşru Suriye hükümetini devirmeye çalıştıkları gerekçesiyle sınır dışı etmiştir. Buna misilleme olarak ABD yönetimi de Suriye'nin Washington'da görevli 2. sekreterini *persona nan grata* (istenmeyen kişi) ilan etmiş ve gerginlik, diplomatik usuller üzerinden tırmanmıştır. Tüm bu gergin adımların üzerine, SSCB ve Nasır'a yakınlığı ile bilinen, Marksist görüşleriyle tanınan Albay Afif el Bizri'nin 17 Ağustos'ta Suriye Genel Kurmay Başkanlığı'na getirilmesi Türkiye ve ABD tarafından kaygı ile izlenmiştir. 911 kilometrelik en uzun kara sınırı Suriye ile olan Türkiye, yaşanan bu gelişmeler sonucunda öncelikle Bağdat Paktı'nın güçlendirilmesini talep etmiştir. Nitekim Suriye'nin komünist

⁹² Kürçüoğlu, *Türkiye'nin Arap*, 136.

⁹³ Sander'den naklen, *Türk-Amerikan*, 209.

⁹⁴ *FRUS*, 1955-1957, Soviet Union, Eastern Mediterranean, Volume XXIV, Document No: 354: Telegram from the Embassy in Turkey to the Department of State.

⁹⁵ Bkz. Aynı doküman.

⁹⁶ Nasuh Uslu, *Türk-Amerikan İlişkileri*, Ankara: 21. Yüz Yıl Yayınları, 2000, 125.

bir yönetim altına girmesi durumunda; Bulgaristan ve SSCB ile deniz ve kara sınırı olan Türkiye üç taraftan çevrilmiş olacaktır.⁹⁷ İlerleyen dönemde ABD Ortadoğu'da batı yanlısı devletleri desteklemeye başlamış Irak, Ürdün ve Lübnan'a silah yardımı yapacağını açıklamıştır.⁹⁸ ABD, Türkiye'ye Sovyet destekli Suriye saldırısı yapılma ihtimaline karşı da NATO'daki yükümlülüklerin yerine getirileceği teminatını vermiştir. Türkiye'nin Suriye sınırında askeri manevralar yapması SSCB, Mısır ve Suriye'nin tepkisini çekmiştir.

İlerleyen dönemde Türkiye ve Suriye arasındaki gerginlik BM Genel Kurulu'nda görüşülmüş ve sorunun taraflar arasında yapılacak görüşmeyle çözülmesi önerilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin 34. Kuruluş yıldönümünü kutlamak üzere Moskova'daki Türk büyükelçiliğinde verilen resepsiyona katılan SSCB lideri Kruşçev'in burada yaptığı "Ortadoğu'da kesinlikle hiçbir tehdit yoktur ve bütün mesele yanlış anlaşılmalıdır." ifadelerini içeren konuşması ve bunun ardından Suriye'nin Türkiye ile ilgili şikâyetlerini BM gündeminden geri çekmesi, Suriye krizini sona erdirmiştir.⁹⁹ Sander'e göre Türkiye ile Suriye arasında yaşanan bu krizde ABD'nin ismen ön planda olmaması ilginçtir. Çünkü ABD, Süveyş Krizi'ndeki tutumuyla bölgede prestijini yükseltmiş bulunuyordu. Bunu bozmak istemeyen ABD, 1 Aralık 1957'de yaptığı resmî açıklamada Türkiye'nin algıladığı tehdide ortak olmamış, Suriye'nin silahlanmasının gerçek bir tehlike olmadığını belirtmiştir.¹⁰⁰

Gönlübol ve Ülman'a göre Suriye Krizi, genel anlamda II. Dünya Savaşı sonrasında Doğu ve Batı Blokları arasında başlayan ve gittikçe büyüyen nüfuz ve kuvvet çekişmesinin Ortadoğu'da patlak veren bir görüntüsü olmuştur.¹⁰¹ Süveyş sonrasında bölgede yaşanan kriz ve bunalımlar da yine bu çekişmenin bölgesel yansımalarıdır. Türkiye ve Suriye arasında yaşanan krizi de bu bağlamda değerlendirmek yerinde olacaktır. Bu süreçte bölgede yaşanan krizlere bakıldığında çok uzun süreli olmadıkları da görülmektedir. Nitekim yine Sander'in tespitine göre, Türkiye, Suriye ile yaşadığı krizde, ABD'nin desteğini arttırabilmek için kasıtlı olarak bir tırmandırma stratejisi izlemiş, mevcut tehlikeyi daha büyük boyutlarda yansıtarak ABD'yi hem test etmiş hem de yukarıda değinilen Ekim 1957 erken seçimi için ABD'nin askeri ve ekonomik desteğinin arttırılmasına çalışmıştır. Zira 1957 seçiminden yine hükümet olarak çıkan DP, takvimler 1 Şubat 1958'i gösterdiğinde, Suriye'nin Mısır ile birleşme kararı alarak "Birleşik Arap Cumhuriyeti"ni kurmasını bu defa olumlu karşılamıştır.¹⁰² Bu noktada Sander'in tespitine ek olarak, Türkiye'nin tırmandırma stratejisine paralel bir düzlemde ABD'nin de krizin derinleşmesi hususundaki girişimlerini not düşmek yerinde olacaktır.

Türkiye-Suriye arasında yaşanan bu kriz sonrasında, Eisenhower Doktrininin Türkiye'deki uygulamaları da Menderes hükümeti için biraz daha önem kazanmıştır. Bu süreçte ikili ilişkileri daha da ilerletmek için aksiyon almaya başlamıştır. Bu bağlamda, Doktrin çerçevesinde Tablo 1'de detaylıca görüleceği üzere ABD ile imzalanan ikili anlaşmalar dikkat çekmiştir.¹⁰³ Bu anlaşmalardan en dikkate değer olanı şüphesiz ki 1959 tarihli Türk Amerikan Güvenlik ve İş birliği Anlaşması olmuştur. Anlaşma gereğince Türkiye'nin talebi doğrultusunda herhangi bir direk veya dolaylı saldırı durumunda ABD Türkiye'ye askeri ve ekonomik yardım sağlayacaktı ki zaten Doktrin'in genel prensipleri de bunu gerektiriyordu. Yine bu anlaşma çerçevesinde Eisenhower yönetimi Türkiye'ye ABD füzeleri yerleştirilmesini talep etmiştir. ABD, 1957'de SSCB'nin Sputnik uydusunu uzaya fırlatması ve böylece kıtalararası füzeye sahip olması suretiyle kazandığı teknolojik avantajı dengelemek üzere Avrupa'ya orta menzilli füzeler konuşlandırmaya karar vermiştir. ABD'nin bu kararına olumlu yanıt sadece 3 NATO ülkesinden İngiltere, İtalya ve Türkiye'den gelmiştir. Yapılan ikili anlaşmalar ile İngiltere'ye 60 Thor füzesi, İtalya ve Türkiye'ye toplam 45 adet Jüpiter füzesi gönderilecekti. Türkiye'ye 15 adet Jüpiter füzesi konuşlandırılmasına ilişkin Türk-ABD Antlaşması 28 Ekim 1959'da imzalanmış; antlaşma uyarınca İzmir-Çiğli'de orta menzilli 15 Jüpiter füzesi yerleştirilmesi kararı alınmıştır.¹⁰⁴

Eisenhower Doktrininin Ortadoğu'da oluşturduğu iklim içerisinde 1958 yılında Türkiye'yi doğrudan ilgilendiren iki ardıl kriz yaşanmıştır. Irak ve Lübnan'da yaşanan bu krizler hem Bağdat Paketi'nin geleceği hem de Türkiye'deki Amerikan üslerinin hararetli bir şekilde tartışmaya açılması yönünden önemli gelişmelerdir. 14 Temmuz 1958'de Irak'ta Sovyet destekli General Kasım tarafından Kral Faysal'ın yapılan darbe neticesinde düşürülmesi Ortadoğu'yu henüz tam olarak çıkmadığı kriz girdabına yeniden çekmiştir. Irak'ta darbenin

⁹⁷ Oran, *Türk Dış Politikası*, 597.

⁹⁸ Söz konusu yardımlar için İncirlik Üssü'nün kullanılması öngörülmüştür.

⁹⁹ Haluk Gerger, *Türk Dış Politikasının Ekonomi Politikası: Soğuk Savaştan Yeni Dünya Düzenine*, İstanbul: Yordam Kitap, 2012, 94.

¹⁰⁰ Sander, *Türk Amerikan*, 214-215

¹⁰¹ Gönlübol vd, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, 320.

¹⁰² Sander, *Türk Amerikan*, 224.

¹⁰³ Bkz. Tablo 1.

¹⁰⁴ Uslu, *Türk Amerikan İlişkileri*, 137.

yaşandığı sırada İstanbul'da toplantı halinde bulunan başta Türkiye olmak üzere Bağdat Paktı üyeleri ve ABD tarafından büyük bir endişe ile karşılanmış, darbenin Bağdat Paktı'nı yıkmaya yönelik olduğu izlenimi oluşmuştur. Darbe sırasında Kral Faysal ve Başbakan Nuri Said olmak üzere Kralın tüm ekibinin öldürülmesi tehdidin boyutunu arttırmıştır. Ne var ki ABD ve İngiltere, Ortadoğu'daki müttefiklerine, Irak'taki yeni rejime karşı ihtiyatsız/sert bir tutumda bulunmalarını önlemek amacıyla hazırladıkları memorandumunu Türkiye, İran ve Lübnan'a bildirmiştir.¹⁰⁵ Irak'ta yaşanan bu darbenin bir diğer sonucu da doğal olarak Bağdat Paktı açısından olmuştur. General Kasım 1959'da Bağdat Paktı'ndan çekildiğini duyurunca, Paktın adındaki Bağdat'ın bir anlamı kalmamıştır. Bu gelişme neticesinde Bağdat Paktı'nın adı Merkezi Antlaşma Teşkilatı- Central Treaty Organization (CENTO) olarak değiştirilmiş, merkezi de Bağdat'tan Ankara'ya taşınmıştır.¹⁰⁶

1958 yılında yaşanan bir diğer kriz de Lübnan'da meydana gelmiştir. Temmuz 1958 Lübnan Krizi, söz konusu süreçte bugüne değin Ortadoğu'da yaşanan diğer kriz ve bunalımlardan farklı olarak, Eisenhower Doktrini çerçevesinde tam manası ile askeri müdahale seçeneğinin kullanıldığı ilk kriz olmuştur. Dahası, Lübnan Krizi'ne müdahale ile ABD, tarihinde ilk kez Ortadoğu bölgesine asker çıkarmış ve bu adım, günümüze kadar sürecek ABD'nin Ortadoğu'daki askeri varlığının başlangıç noktasını oluşturmuştur. 14 Temmuz 1958'de Irak'ta yaşanan darbeden sadece 1 gün sonra Lübnan Cumhurbaşkanı Kamil Şamun, ülkede bir süredir devam eden iç karışıklıkları bahane ederek Eisenhower Doktrini çerçevesinde ABD'den yardım talebinde bulunmuştur. Söz konusu talep üzerine "Operation Blue Bat (Mavi Yarasa Operasyonu)" koduyla aynı gün Beyrut Limanı'ndan Lübnan'a Amerikan deniz piyadelerinden oluşan bir askeri çıkarma yapan ABD, ilerleyen günlerde de 1600 kişilik hava darbe grubunu İncirlik Üssü'ne konuşlandırmıştır.¹⁰⁷ ABD'nin Doktrin çerçevesinde Lübnan'a müdahalede bulunması Türkiye'de memnuniyetle karşılanmış olsa da, Türk siyaseti bu tarihten itibaren hiç bitmeyecek bir şekilde "İncirlik Üssü'nün kullanılması" etrafında dönecek tartışmalara sahne olacaktır. ABD arşiv belgeleri incelendiğinde hem Dışişleri hem CIA hem de Pentagon belgelerinde söz konusu kriz kapsamında İncirlik Üssü'nün aktif bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Ancak böylesine önemli bir olayda elzem olan Türk arşiv belgelerine ulaşmak mümkün olmadığından karşılaştırma yapma imkânı maalesef bulunmamaktadır.¹⁰⁸

Doktrinin imzalanmasından sonraki en önemli ve belki de 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi öncesinde, DP dönemi için son gelişme Başkan Eisenhower'ın 6 Aralık 1959'daki Türkiye ziyareti olmuştur.¹⁰⁹ Türkiye'yi ziyaret eden ilk ABD başkanı olarak da ayrıca tarihe geçen Eisenhower'ın temasları neticesinde, Türk ordusuna daha fazla modern malzeme verilmesi kararlaştırılmıştır. Ankara'daki askeri kaynaklar Eisenhower'ın Türk yetkilileriyle yaptığı görüşmelerde Türkiye'ye daha fazla modern malzeme verilmesini kabul ettiğini, malzeme ve teçhizatın çeşidi ve miktarı hakkında da NATO kurmay subayları arasında yakında müzakerelerin başlayacağını bildirmiştir.¹¹⁰ ABD, Eisenhower'ın ziyaretinden kısa bir süre sonra milli savunma harcamalarında kullanılması şartıyla 280 Milyon Türk Lirasını Türkiye'ye hibe etmiştir.¹¹¹

Sonuç

Türkiye, Soğuk Savaş'ın ideolojik haritalarının keskinleşmeye; özellikle de Ortadoğu'nun küresel hâkimiyet mücadelesinin merkezi olmaya başladığı bir süreçte jeopolitik olarak hem ABD hem de SSCB için büyük bir öneme haiz olmuştur. İki kutuplu dünya düzeni ve güç dengesi sistematığı içerisinde dönemin Türk dış politikasını teorik ve pratik düzeyde değerlendirmek oldukça netameli bir iştir denilebilir. Zaman içerisinde dönemin siyasi olay ve olgularını tarihi veriler ışığında ortaya koyan çalışmalar da ideolojik olarak ayrılmış, farklı tarih yazımları ortaya çıkmıştır. Ancak bu çalışmada, objektif bir sonuca ulaşabilmek adına tarih ve uluslararası ilişkiler disiplinlerinin

¹⁰⁵ FRUS, 1958-1960, Lebanon and Jordan, Volume XI. Document No: 202: Memorandum of a Conversation, British Embassy, Washington.

¹⁰⁶ FRUS, 1958-1960, Near East Region; Iraq; Iran; Arabian Peninsula, Volume XII, Document No: 279.

¹⁰⁷ Ayrıntılı okuma için bkz. Bruce Riedel, *Beirut 1958: How America's Wars in the Middle East Began*, 2020: Brookings Institution Press, Washington., Roger J. Spiller, *'Not War But Like War': The American Intervention in Lebanon, Fort Leavenworth/Kansas: Combat Studies Institute/US Army Command and General Staff College*, 1981.

¹⁰⁸ FRUS, 1958-1960, Eastern Europe; Finland; Greece; Turkey, Volume X, Part 2, Document No: 379: National Security Council Report, Washington. Statement Of U.S. Policy Toward Turkey.

¹⁰⁹ Eisenhower'ın Türkiye'yi ilk ziyareti 1959 değildir. ABD başkanlığından önce NATO'nun ilk komutanı olarak görev yapmış olan Eisenhower, Türkiye'nin NATO üyesi olmasının hemen akabinde 1952 yılında NATO komutanı sıfatı ile Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Konuya ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz: NATO Declassified Archives, NATO's First Enlargement: Greece and Turkey 1952; https://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_archives/20121211_2012-12-11_nato_first_enlargement_booklet_1952.pdf, Erişim Tarihi: 17.05.2021.

¹¹⁰ Mehmet Sait Dilek, "ABD Başkanı Dwight David Eisenhower'ın Aralık 1959'da Türkiye Ziyareti", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 46/2 (2010), 295-332.

¹¹¹ Dilek, "ABD Başkanı Dwight David Eisenhower'ın", 317.

kesişme noktasında klasik bir siyasi tarih yaklaşımı izlenmiştir. Bu minvalde DP döneminin ekonomi ve güvenlik sarmalı içerisinde, ABD'ye hangi şartlar altında yakınlaştığı ve bu süreç içerisinde Eisenhower Doktrini ile Türk-Amerikan ilişkilerinin İnşacı Teori zemininde nasıl dış politika kimliğine dönüştür(ül)düğü ortaya konmaya çalışılmıştır.

Çalışma boyunca vurgulandığı üzere Türk-Amerikan ilişkileri DP dönemi içerisinde karşılıklı ulusal çıkarlar üzerinde, daha çok güç ilişkilerine dayalı bir nedensellik düzleminde ilerlemiştir. SSCB'nin yayılcı politikalarının ana güzergâhında bulunan Türkiye, kendisini her geçen gün daha da artan bir güvenlik tehdidi altında hissetmiş; üzerindeki bu baskıyı hafifletme ve bir güvenlik kalkanı oluşturma gereksinimi duymuştur. Böylece ABD ve NATO ile günümüze değin sürecek müttefiklik ilişkisi başlamıştır. Bu süreç içerisinde ABD, güvenlik ve ekonomik desteğine ihtiyaç duyan Türkiye'yi, "çevreleme stratejisi" doğrultusunda SSCB'ye komşu olması ve Ortadoğu'ya açılan kapı olarak gördüğü için gereğinden fazla güçlendirmeden yanında tutmaya çalışmıştır. Böylece farklı amaçlarda olsa da karşılıklı güvenlik gereksinimleri Türkiye ve ABD'yi birbirine yaklaştırmış, Türkiye'nin NATO üyeliği sonrasında ise söz konusu ilişki düzeyi resmi anlamda müttefiklik kimliği kazanmıştır.

Soğuk Savaş'ın Ortadoğu özelinde çatışma düzeyine doğru tırmandığı bir dönemde iktidara gelen DP, iç politikada yaşanan dönüşümlerle eş zamanlı olarak dış politikada da zorlayıcı bir süreçle karşılaşmıştır. Dünyanın "dehşet dengesi" içerisinde savrulduğu bu dönemde Türkiye'nin dış politikadaki öncelikleri konjonktüre göre değişkenlik göstermiştir. Ancak bu değişkenlik dış politikanın ana hattında değil, uygulanış biçim ve yöntemlerinde kendisini hissettirmiştir. Bu çerçevede dönemin dış politika kimliğini Türkiye ve ABD arasında kavramsal anlamda Türkiye'nin Batı Bloğu ile olan ilişkileri şekillendirmiştir. Nitekim DP döneminde "Batı yanlısı" olarak nitelendirilebilecek dış politika kimliğinin oluşmasında Türkiye'nin söz konusu dönem içerisindeki askeri ve ekonomik ihtiyaçları ön plana çıkmıştır. NATO üyeliği, ikili askeri ve ticari anlaşmalarla beraber Türkiye'de kurulan askeri üsler Türkiye'nin ekonomik, askeri ve siyasi bağımsızlığı konusunu tartışmaya açmıştır. Aradan geçen yarım yüzyılı aşkın zamana rağmen halen benzer tartışmaların mevcudiyetini koruduğunu da belirtmek gerekir.

Çalışmanın genelinde belirtildiği üzere DP iktidarı güvenlik ve ekonomik tehdit algılamaları çerçevesinde belirginleştirdiği ABD/Batı yanlısı dış politika kimliği doğrultusunda ABD ile görece iyi ilişkiler kurmuş ancak ne gerçek anlamda bu ilişkilerden faydalanabilmiş ne de komşu ve bölge ülkelerle yaşanılacak krizlerden kurtulabilmiştir. Nitekim Türkiye'nin ekonomik ve askeri anlamda adeta bir nefes borusu olarak gördüğü ABD, bu süreçte Türkiye'ye vadettiği yardımların bir kısmını sağlarken, önemli bir kısmını ise Türkiye'nin değil salt kendi çıkarlarını korumak adına uygulamaya almıştır. Özellikle askeri harcamalara ve ordunun modernizasyonuna yönelik Türkiye'ye verilen yardımlarda ABD, 1954 yılından sonra Türkiye'de kurduğu askeri üs ve tesislere, dolayısı ile aslında kendisine yatırım yapmıştır.

ABD doktrinleri, yardımları, ikili anlaşmaları ve NATO ile olan ilişkiler çerçevesinde yürütülen dış politika kimliği, İnşacı Teori bağlamında ele alındığında tek bir eksene eklemlenen ve asıl amacı ulusal çıkarları maksimize etmek olan bir kimliği ortaya çıkarmıştır. Ne var ki son derece kırılabilir bir süreç olan Soğuk Savaş döneminin dinamikleri Türkiye'nin izlediği dış politika kimliğinde ihtiyacı olan faydayı sağlamasına sınırlı miktarda izin vermiş; Türkiye'yi zaman zaman ciddi krizlerin içine sokmuştur. Özellikle çalışmanın ana teması olarak incelenen Eisenhower Doktrini çerçevesinde izlenen politikalar Türkiye'yi sınır komşusu Suriye ile krizin ve hatta savaşın eşiğine getirmiştir. Bağdat Paketi ve Eisenhower Doktrini ile Ortadoğu'da Batı'nın, bir süre sonra da ABD'nin sözcüsü konumuna gelen Türkiye, özellikle Arap ülkeleri tarafından ABD'nin Ortadoğu uzantısı olarak algılanmaya başlamıştır. Zaten Birinci Dünya Savaşı öncesi ve sırasında yaşanan olaylar ve Türkiye'nin İsrail'i tanıyan (1949) ilk Müslüman ülke olması nedeniyle karşılıklı olarak olumsuz algılara sahip olan Türk-Arap ilişkileri bu süreçte yara almaya devam etmiştir.

Gerek ABD ile imzalanan ikili anlaşmalar gerekse Eisenhower Doktrini çerçevesinde verilen askeri ve ekonomik yardımlar DP döneminde önemli bir yer tutmuştur. Ancak, ekonomik durumun incelendiği bölümde vurgulandığı üzere, bu süreçte yapılan yardımlar darboğaza giren Türk ekonomisini rahatlatmaya yetmemiştir. Bu noktada ABD'nin, Türkiye'nin her daim kendisine bağlı ve bağımlı olarak kalması için Türkiye'nin askeri ve ekonomik anlamda güçlenmesini istemediği sonucu çıkarılabilir. Zira ABD bu süreçte Türkiye'nin taleplerini tam olarak karşılamasa da yardımları da tamamen kesmemiş ve böylece Türkiye'yi güçlendirmeden yakınında tutmaya çalışmış ve -görece- bu stratejisinde başarılı olmuştur. Sonuç itibari ile Türkiye'nin DP döneminde izlediği,

özellikle de Eisenhower Doktrini ile sadece diplomatik anlamda değil, fiilen sahada uygulama anlamında da kendisini gösteren dış politika kimliği, dönemin koşullarını gözetmeye çalışan ancak Soğuk Savaş'ın zorlayıcı baskıları nedeni ile Türkiye'yi günümüze değin sürecek karmaşık diplomatik süreçlerle yüzleştirdiği aşikârdır.

Tablo 1: Demokrat Parti Döneminde Türkiye ve ABD Arasında İmzalanan Önemli İkili Anlaşmalar,

Anlaşma Başlığı	Tarih
Ortak Güvenlik Anlaşması	7 Ocak 1952
Kuzey Atlantik Antlaşması (Türkiye'nin NATO'ya Katılması)	18 Şubat 1952
NATO Kuvvetleri Statüsü Sözleşmesi	25 Ağustos 1952
Kuvvetlerin Statüsüne Ait Anlaşma	10 Mart 1954
Askeri Kolaylıklar/Tesisler Anlaşması	23 Haziran 1954
Vergi Muafiyetleri Anlaşması	23 Haziran 1954
Savunma Kolaylıkları Yardım Programı Anlaşması	25 Nisan 1955
Ortak Savunma Yardım Programına Göre Verilen Artık Teçhizat ve Malzemelerin Kullanılması Anlaşması	26 Mayıs 1955
Atom Enerjisi Anlaşması	10 Haziran 1955
Türkiye'nin Eisenhower Doktrini'ne Katılması	22 Mart 1957
Türk-Amerikan Güvenlik ve İşbirliği Anlaşması	5 Mart 1959
Jüpiter Füzelere Anlaşması	25 Ekim 1959

Kaynak: A. Gündüz Ökçün, *Türkiye'nin Taraf Olduğu Milletlerarası Andlaşmalar Rehberi (1920-1961)*, 1962: Doğu Matbaası, Ankara.; Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, *Dışişleri Belleteni* No:25, Ankara: 1966.; Fahir Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri (Açıklamalı)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.

Finansal Destek ve Teşekkür/ Grant Support and Acknowledgement	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The author declared that this study has received no financial support.
Çıkar Çatışması/Conflict of Interest	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir. / The author has no conflict of interest to declare.

KAYNAKÇA

Arşivler

CIA (United States of America Central Intelligence Agency), Under Authority Of The Interagency Security Classification Appeals Panel, E.O.13526, Section 5.3(B)(3) Iscap Appeal No. 2013-117, Document No.1, Docid: 4165421.

FRUS (Foreign Relations of the United States)

1946, Eastern Europe; The Soviet Union, Volume VI.

1952-1954, Eastern Europe; Soviet Union; Eastern Mediterranean, Volume VIII, No:487.

1952-1954, The Near And Middle East, Volume IX, Part I:

No: 110.11 DU/2-2753.

No:110.11 DU/1-2353.

No: 138, 780.5/6-1053.

No: 140, 780.5/6-1753.

1955-1957, Soviet Union, Eastern Mediterranean, Volume XXIV, No: 354.

1955-1957, Suez Crisis, Volume XVI:

No:1 Editorial Note.

A Brief Comint History.

No: 615.

1958–1960, Eastern Europe; Finland; Greece; Turkey, Volume X, Part 2, No: 379.

1958–1960, Lebanon and Jordan, Volume XI, No: 202.

1958–1960, Near East Region; Iraq; Iran; Arabian Peninsula, Volume XII, No: 279.

NARA (United States National Archives and Records Administration)

US The Department of State Records (Record Group 59), Central Decimal File, 1945-1949, 861.00/2-2246.

Records of the National Security Council, NSC 162/2: A Report to the National Security Council by the Executive Secretary on Basic National Security Policy, October 30, 1953.

NATO Declassified Archives, NATO's First Enlargement: Greece and Turkey 1952, Brussels, 18 June 2012.

Resmi Yayınlar

Birleşik Amerika Haberler Teşkilatı Ankara Merkezi, “*Resmi Ziyaret: Türkiye Cumhuriyeti Celal Bayar’ın Birleşik Amerika’yı Ziyaretinin Hikâyesi Ocak-Mart 1954*”, Beyrut: Birleşik Amerika Haberler Teşkilatı Yakınoğu Bölge Servisi Basımevi, (Tarih belirtilmemiş).

Demokrat Parti Tüzük ve Programı. Ankara: Doğuş Matbaası, 1949.

Dışışleri Belleteni No:25. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı, 1966.

Public Papers of the Presidents of the United States. Dwight D. Eisenhower: Containing The Public Messages, Speeches and Statements of the President (1957), Washington: U.S. Government Printing Office, 1958.

The Department of State Bulletin. Report on The Near and Middle East by Secretary of State John Foster Dulles 1 June 1953, No:28.

US Congressional Hearings. 83rd, 2nd Session on the Mutual Security Act of 1954, April 5 1954.

US Congressional Hearings. 85th, Congress Hearings Before the Committee on Foreign Relations. 1st Session, Part 1, Jan-Feb, 1957.

Telif Eserler

Adler, Emanuel. “Seizing the Middle Ground: Constructivism and World Politics”, *European Journal of International Relations*. 3/3 (1997): 319-367. doi.org/10.1177/1354066197003003003, Erişim 15.04.2021.

Akman, Halil ve Suat Zeyrek. “John Foster Dulles’in Ortadoğu Gezisi, Temaslar ve Tepkiler (11-28 Mayıs 1953)”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD)*. II/2 (2013): 259-288.

Akşin, Aptülâhat. *Atatürk’ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.

Ambrose, Stephen E. *Dünyaya Açılım, 1938’den Günümüze Amerikan Dış Politikası*. Çev. Ruhican Tul. Ankara: Dış Politika Enstitüsü Basımevi, 1992.

Armaoğlu, Fahir. *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990). Cilt I*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1991.

_____. *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri (Açıklamalı)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.

_____. *Türk Amerikan İlişkileri 1919-1997*. İstanbul: Kronik Kitap, 2017.

Bağcı, Hüseyin. *Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi, 1990.

_____. *Türk Dış Politikasında 1950’li Yıllar*. Ankara: METU Press, 2001.

Bars, Hayri. “Demir Kalenin Başvekili Sayın Adnan Menderes Birleşik Amerika’da”, *408 Sayılı Donanma Dergisi Eki*. İstanbul: Deniz Basımevi, 1954.

_____. “Türkiye III. Reisicumhuru Sayın Celâl Bayar’ın Birleşik Amerika Devletlerini Ziyaretleri”, *407 Sayılı Donanma Dergisi Eki*. İstanbul: Deniz Basımevi, 1954.

Boratav, Korkut. *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009*. Ankara: İmge Kitabevi, 2011.

- Bulut, Sedef. "38. Enlemde Güç Mücadelesi: Kore Savaşı ve Türkiye'deki Tezahürleri", *Mavi Atlas*. 6/1 (2018): 185-204. doi.org/10.18795/gumusmaviatlas.413245, Erişim 17.04.2021.
- _____. "Sovyet Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışları: I. ve II. Menderes Hükümetlerinin (1950-1954) NATO Üyeliği ve Balkan Politikası", *Atatürk Yolu Dergisi*. 11/41 (2008): 35-61. doi.org/10.1501/Tite_0000000258, Erişim 14.04.2021.
- Cillov, Haluk. *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1972.
- Crampton, Richard J. *İkinci Dünya Savaşından Sonra Balkanlar*. Çev. Emel Kurt. İstanbul: Yayınodası Yayıncılık, 2007.
- Çakmak, Haydar. *Uluslararası İlişkiler: Giriş Kavram ve Teoriler*. Ankara: Barış Yayınları, 2007.
- Dilek, Mehmet Sait. "ABD Başkanı Dwight David Eisenhower'ın Aralık 1959'da Türkiye Ziyareti", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*. 46/2 (2010): 295-332.
- Dougherty, James E. ve Robert L. Pfaltzgraff. *Contending Theories of International Relations; A Comprehensive Survey*. New York: Harper Collins Press, 1990.
- Dulles, John Foster. "Policy for Security and Peace", *Foreign Affairs*. 32 (1954): 353-364.
- Eralp, Atilla. *Devlet ve Ötesi-Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*. Ankara: İletişim Yayınları, 2003.
- Fareed, Zakaria. *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role*. Princeton: Princeton University Press, 1998.
- Gerger, Haluk. *Türk Dış Politikasının Ekonomi Politikası: Soğuk Savaştan Yeni Dünya Düzenine*. İstanbul: Yordam Kitap, 2012.
- Gönlübol, Mehmet ve Haluk Ülman. *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 1996.
- Griffith, Martin, Terry O'Callaghan, Steven C. Roach. *Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*. Çev. Cesran. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2008.
- Howard, Harry N. "The Regional Pacts and the Eisenhower Doctrine," *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. 401/1 (1972): 85-94. doi.org/10.1177/000271627240100110, Erişim 25.04.2021.
- Hook, Steven ve John Spanier. *Amerikan Dış Politikası*. Çev. Özge Tanırlı. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2014.
- Hurewitz, J. C. *Diplomacy in the Near and Middleeast, A Documentary Record (1914-1956) Vol:II*. New Jersey: D. Van Nostrand Company, 1957.
- _____. *Orta Doğu Siyaseti: Askeri Boyutlar*. Çev. Nusret Özçelik. Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Stratejik Etüt Yayınları, 1980.
- _____. "Regional and International Politics in the Middle East", *The United States and The Middle East*. Ed. Georgiana G. Stevens. New Jersey: Prentice-Hall Englewood Cliffs, 1964.
- Karaosmanoğlu, Ali L. "Nükleer Stratejinin İlk On Yılı", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 51/1(1996): 323-346.
- Kissenger, Henry. *Diplomasi*. Çev. İbrahim H.Kurt. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- Köymen, Oya. *Sermaye Birikirken*. İstanbul: Yordam Kitap, 2007.
- Kürkçüoğlu, Ömer. *Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası 1945-1970*. Ankara: Barış Kitap, 2011.
- Lenczowski, George. *The Middle East In World Affairs*. New York: Cornell University Press, 1980.
- Mountjoy, Alan B. "The Suez Canal at Mid-Century." *Economic Geography*. 34/2(1958): 155-67. doi.org/10.2307/142300. Erişim 22.04.2021.
- Oktar, Suat ve Arzu Varlı. "Türkiye'de 1950-54 Döneminde Demokrat Parti'nin Tarım Politikası", *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*. 28/1(2010): 1-22. Erişim 13.04.2021.
- Oran, Baskın. *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. Cilt I, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.
- Owen, Roger ve Şevket Pamuk. *20. Yüzyılda Ortadoğu Ekonomileri Tarihi*. İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2015.
- Ökçün, A. Gündüz. *Türkiye'nin Taraf Olduğu Milletlerarası Andlaşmalar Rehberi (1920-1961)*. Ankara: Doğu Matbaası, 1962.
- Özgişi, Tunca. "Demokrat Parti'nin Balkan Politikaları Bağlamında Balkan İttifakı ve Projesi", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*. 22 (2012): 135-163. Erişim 14.04.2021.
- Riedel, Bruce. *Beirut 1958: How America's Wars in the Middle East Began*. Washington: Brookings Institution Press, 2020.

- Sander, Oral. *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye, 1945-1965*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1969.
- _____. *Türk Amerikan İlişkileri (1947-1964)*. Ankara: İmge Kitabevi, 2016.
- Sarıncı, Yusuf. *Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve NATO'ya Girişi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1988.
- Sever, Ayşegül. *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu (1945-1958)*. İstanbul: Boyut Yayınları, 1997.
- Shain, Yossi ve Aharon Barth. "Diasporas and International Relations Theory", *International Organization*. 57/3, (2003): 449-479. doi.org/10.1017/S0020818303573015, Erişim 12.04.2021.
- Soysal, İsmail. *Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlılıkları II, 1945-1990*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.
- Spiller, Roger J. *'Not War But Like War': The American Intervention in Lebanon*. Fort Leavenworth/Kansas: Combat Studies Institute/US Army Command and General Staff College, 1981.
- Türkmen, Füsün. *Kırılğan İttifaktan Model Ortaklığa Türkiye ABD İlişkileri*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2012.
- Umar, Ömer Osman. *Bağdat Paktı*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2003.
- Uslu, Nasuh. *Türk Amerikan İlişkileri*. Ankara: 21. Yüz Yıl Yayınları, 2000.
- Ülman, Haluk. "NATO ve Türkiye", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 21/4 (1967): 143-150
- Wendt, Alexander E. "Collective Identity Formation and the International State", *American Political Science Review*. 88/2 (1994): 384-396. doi.org/10.2307/2944711, Erişim 12.04.2021.
- _____. *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- Yeşilbursa, Behçet Kemal. *Bağdat Paktı: İngiltere ile Amerika'nın Ortadoğu Savunma Politikaları, 1950-1959*. İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2019.
- _____. *Türkiye ve Ortadoğu Üzerine Notlar*. Ankara: Astana Yayınları, 2018.
- Zehfuss, Maja. *Constructivism in International Relations: The Politics of Reality*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Zürcher, Eric Jan. *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.
- İnternet Kaynakları**
- NATO Declassified Archives, NATO's First Enlargement: Greece and Turkey 1952, Brussels, 18 June 2012: https://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_archives/20121211_2012-12-11_nato_first_enlargement_booklet_1952.pdf, Erişim: 17.05.2021.
- Yüksek Seçim Kurulu (YSK), 1950 - 1977 Yılları Arası Seçim Çevresine Göre Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları Raporu: <https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/Milletvekili/1950-1977/Turkiye.pdf>, Erişim: 17.05.2021.